

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

В. Т. Машика

Інтернет-
підтримка

Основи правознавства

9

У ВИЗНАЧЕННЯХ, ТАБЛИЦЯХ І СХЕМАХ

- Основні поняття й терміни
- Порівняльні та довідкові таблиці
- Посилання на чинні законодавчі документи
- Електронний додаток

2.0

РЯТІВНИК

рyтiвник

В. Т. Машика

Основи правознавства

У ВИЗНАЧЕННЯХ, ТАБЛИЦЯХ І СХЕМАХ

9 клас

- Основні поняття й терміни
- Порівняльні та довідкові таблиці
- Посилання на чинні законодавчі документи
- Електронний додаток

УДК 340:372.8(075.3)
МЗ8

Серія «Рятівник 2.0»

Машика В. Т.

МЗ8 Основи правознавства у визначеннях, таблицях і схемах. 9 кл. / В. Т. Машика. — Харків : Вид-во «Ранок», 2020. — 96 с. — (Серія «Рятівник 2.0»).

ISBN 978-617-09-5929-4

У посібнику у стислій і наочній формі представлений обов'язковий мінімум шкільного курсу з основ правознавства для 9 класу. Виклад теоретичного матеріалу дозволить учням найбільш ефективно повторити інформацію, систематизувати й узагальнити знання. У довіднику реалізовано компетентнісний підхід до навчання, що є необхідною умовою сучасного навчального процесу.

Видання буде корисним також при виконанні індивідуальних і домашніх завдань, а також під час підготовки до самостійних і контрольних робіт.

Посібник має інтерактивну складову у вигляді QR-кодів, які містять посилання на електронні додатки.

Призначений для учнів та учениць закладів загальної середньої освіти, а також абітурієнтів і вчителів.

УДК 340:372.8(075.3)

Навчальне видання

Серія «Рятівник 2.0»

МАШИКА Віктор Томашович

**ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА
у визначеннях, таблицях і схемах.
9 клас**

Редактор *Н. П. Гур'єва*

Технічний редактор *А. В. Пліско*

Верстка *І. А. Кожанова*

Регіональні представництва
видавництва «Ранок»:

Г109048У. Підписано до друку 04.10.2019.

Формат 60×90/16. Папір друкарський.

Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 6,0.

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5215 від 22.09.2016.

Для листів: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.

E-mail: office@ranok.com.ua

Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.
З питань реалізації: (057) 727-70-80.

E-mail: commerce@ranok.com.ua

Київ – тел. (044) 229-84-01,

e-mail: office.kyiv@ranok.com.ua

Львів – тел. (067) 269-00-61,

e-mail: office.lviv@ranok.com.ua

www.ranok.com.ua

ISBN 978-617-09-5929-4

© В. Т. Машика, 2020

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2020

Папір, на якому надрукована ця книга:

безпечний для здоров'я
та повністю
переробляється

з оптимальною близиною,
рекомендованою
офтальмологами

відбілювався
без хлору,
без діоксиду титану

Разом дбаємо про екологію та здоров'я

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

*Моїм найкращим учням, переможцям IV та III етапів
Всеукраїнських учнівських олімпіад з правознавства,
присвячую.
Автор*

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Причини виникнення держави. Поняття та ознаки держави

Держава — суверенна політико-територіальна організація суспільства, що має владу, яка здійснюється державним апаратом на основі правових норм, що забезпечують захист і узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів з опорою, у разі потреби, на легальний примус.

Соціальна влада — здатність та можливість індивіда або колектива впливати на волю, поведінку й діяльність людей за допомогою різноманітних засобів (авторитету, переконання, насильства, примусу тощо).

Політична влада — особливий вид соціальної влади, за допомогою якої реалізується життєво важливі інтереси впливових соціальних груп.

Державна влада — управління суспільством, яке здійснюється органами держави в межах їхньої компетенції.

Основні ознаки організуючих засад первісного суспільства

- Існували лише в межах роду, виражали його волю і ґрунтувалися на кровних зв'язках.
- Суб'єкт і об'єкт влади збігалися.
- Органами самоврядування були родові збори, тобто збори всіх членів роду і старійшин, що обиралися ними.
- Суспільні справи вирішувалися волевиявленням дорослих членів роду на зборах.
- Влада старійшин, які очолювали рід, а також воєначальників (обиралися тільки на період воєнних дій) ґрунтувалася на авторитеті, досвіді, повазі. Плем'я управлялося радою старійшин, яка обирала вождя.
- Посада старійшини не давала жодних привілеїв, він працював на рівні з усіма й одержував свою частку, як усі.
- Права та обов'язки не розрізнялись

Передумови виникнення держави

Економічні	Політичні	Соціальні
<p>Три великі поділи праці (виділення скотарства, відокремлення ремесла від землеробства, поява людей, які займалися лише обміном):</p> <ul style="list-style-type: none"> • поява надлишкового продукту; • можливість експлуатації чужої праці; • концентрація засобів праці та запасів товару в окремій сім'ї; • внутрішньородова нерівність, поява приватної власності 	<p>Неможливість існування в нових умовах родоплемінної організації:</p> <ul style="list-style-type: none"> • виникнення класів із протилежними інтересами; • необхідність появи органу, здатного забезпечити функціонування суспільства як цілісного організму; • потреба у сильній владі з відособленим апаратом, який має можливість здійснювати примус 	<p>Ліквідація племінного та общинного колективізму:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поява соціальних суперечностей між групами людей; • ускладнення процесів соціального регулювання; • упорядкування відносин між людьми; • необхідність вирішення спорів, що виникають у суспільстві, тощо

Шляхи виникнення держави

Шлях виникнення держави	Характерні ознаки шляху виникнення держави
Азіатський шлях виникнення рабовласницької держави	<p>Зберігалися основні економічні і соціальні структури первісного ладу (земельна громада, колективна власність, відсутність класів як груп людей, що розрізняються засобами виробництва). Первинні держави — це, як правило, абсолютні, деспотичні монархії. Апарат держави формувався з органів управління родоплемінних об'єднань, а політичне панування було засноване на виконанні громадської функції, громадської посади</p>
Європейський шлях виникнення рабовласницької держави	<p>Основними чинниками державотворення були: послідовний розклад родової організації влади, перехід від колективної до приватної власності на землю, засоби виробництва,</p>

Шлях виникнення держави	Характерні ознаки шляху виникнення держави
Європейський шлях виникнення рабовласницької держави	рабів, класовий розподіл населення. З'являються законодавчі та виконавчі органи, поліція, юстиція, військові контингенти, тобто складний державний апарат рабовласницької держави
Виникнення ранньофеодальної державності в більшості народів Західної і Східної Європи	У ході розкладу первісних відносин виникає ранньофеодальна держава, яка характеризується феодальним землеволодінням, васальною службою, становою організацією суспільства, роздрібненістю суверенної влади
Американський шлях виникнення держави	Сприятливі умови щодо обробітку землі та одержання високих урожаїв потребувало певної організації по зберіганню, переробленню та реалізації сільськогосподарських продуктів, що підштовхнуло утворення спеціальних управлінських органів та нормативних документів

Класифікація теорій походження держави

Вирішальні зовнішні чинники

Теорія, автори	Основні положення
Теологічна: Аврелій Августин, Тома Аквінський, Жак Мартен	<ul style="list-style-type: none"> • Бог є першопричиною виникнення держави. • Державна влада має божественне походження. • Норми чинного закону походять від волі і розуму бога
Насильства: Є. Дюринг, Л. Гумплович, К. Каутський	<ul style="list-style-type: none"> • Першопричиною утворення держави вважається фізична сила, насильство. • Держава з'являється шляхом завоювань, вона є силою, нав'язаною суспільству ззовні. • Примусовий же апарат, що створюється переможцями для управління переможеними, перетворюється на державу

Теорія, автори	Основні положення
<p>Географічного детермінізму: Г. Бокль, Л. Мечников, Ф. Ратцель</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток людського суспільства визначався постійною боротьбою за існування, яка змушувала людей об'єднуватись у великі спільноти, котрі характеризувались диференціацією функцій її членів. • Держава є формою людської кооперації, тобто формою поєднання зусиль, спрямованих на виживання у несприятливому середовищі. • Держави як біологічні організми, невід'ємною рисою яких є «життєвий простір», за який вони ведуть боротьбу з подібними до себе
<p>Космічна: Л. Морган, К. Левінські</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Державний спосіб організації суспільних відносин був занесений із космосу інопланетянами. • Цей спосіб кожний народ, який створив державу, зумів пристосувати до середовища свого проживання
Вирішальні внутрішні чинники	
Теорія, автори	Основні положення
<p>Економічна: К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін</p>	<ul style="list-style-type: none"> • У зв'язку з розколом суспільства на класи з різним майновим станом і різними інтересами з'являється об'єктивна необхідність у новій організації, здатній вирішувати проблеми і конфлікти в суспільстві. • Державна влада виступає захисником панівних верств суспільства, а також офіційним представником суспільства. • Кожному типу виробничих відносин відповідає історичний тип держави з характерними рисами та особливостями
<p>Патріархальна: Конфуцій, Аристотель, Філмер</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Виникнення держави пов'язувалося з історичним процесом росту сім'ї, об'єднанням родів у племена, племен у ще більші історичні спільноти і так до держави. • Державна влада є продовженням і розширенням батьківської (патріархальної) влади до влади старійшин, вождя, яку пізніше в державі здійснює монарх

Теорія, автори	Основні положення
<p>Договірна: Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Т. Гобс, Г. Гроцій</p>	<ul style="list-style-type: none"> Через війну у суспільстві «всіх проти всіх», для її припинення члени суспільства уклали між собою договір — створили чітко визначені правила поведінки, обов'язкові для всіх та органи, які стежили б за їх виконанням та розв'язували суперечності, що виникають у суспільстві. Сувереном, який володіє верховною владою і є джерелом та носієм загальної волі, може бути лише таке єдине ціле, як народ. Суверенітет ніхто не може ні відчужувати, ні штучно ділити
<p>Органічна: Г. Спенсер, Г. Ландау</p>	<ul style="list-style-type: none"> Держава виникла за тими ж закономірностями, які зумовили появу біологічних організмів. Усі державні організації вирости, немов рослина, із зернини, кинutoї в землю в силу об'єктивної необхідності, в силу незмінних, природою встановлених законів

Класифікація ознак держави

Обов'язкові	Факультативні
<ul style="list-style-type: none"> Наявність постійної території. Об'єднання населення за територіальною ознакою. Державний суверенітет. Наявність публічної влади. Наявність податкової системи. Наявність системи спеціальних органів, що займаються тільки функціями управління й примусу. Наявність права 	<ul style="list-style-type: none"> Наявність державної мови. Наявність національної валюти. Визнання міжнародним співтовариством. Наявність конституції. Наявність державних символів. Наявність збройних сил. Наявність громадянства

Основні ознаки державної влади

<ul style="list-style-type: none"> Є легітимною владою, тобто такою, що здійснюється від імені та за дорученням суспільства.

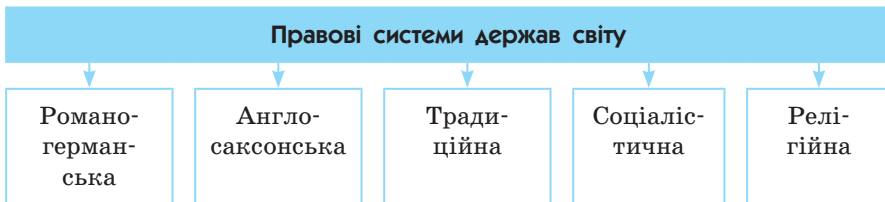
Основні ознаки державної влади

- Є верховною владою, тобто такою, що офіційно займає найвищий ступінь в ієрархії пануючих у даному суспільстві систем і має пріоритет перед ними.
- Є суверенною владою, тобто такою, що не залежить ні від якої іншої влади як усередині країни, так і за її межами.
- Є публічною владою, тобто такою, що здійснюється офіційно, як самостійний вид суспільної діяльності, за допомогою системи спеціально створених органів та установ.
- Є політичною владою, тобто здійснюється шляхом впливу на суспільство з метою нав'язати йому свою волю.
- Здатна надавати своїм розпорядженням загальнообов'язкового характеру на своїй території.
- Здатна реалізовувати свою волю шляхом офіційного примусу, тобто примусу, який здійснюється особами й органами, спеціально з цією метою організованими, навченими та оснащеними для цього необхідними засобами

Класифікація функцій держави

Класифікація	Характеристика
За територіальною спрямованістю	<ul style="list-style-type: none">• Внутрішні (напрями діяльності держави, за якими реалізується її внутрішня політика).• Зовнішні (напрями діяльності держави на міжнародній арені)
За сферою суспільного життя	<ul style="list-style-type: none">• Економічна (забезпечення стабільного функціонування економіки країни шляхом організації, регулювання, сприяння розвитку та охороні економічних відносин).• Політична (організація суспільних відносин з метою їх стабілізації та демократичного розвитку, забезпеченні суверенітету держави на міжнародній арені).• Ідеологічна (формування індивідуальної та суспільної свідомості шляхом організації освіти, науки тощо).• Гуманітарна (сприяння життєдіяльності як суспільства в цілому, так і кожної особи зокрема, шляхом забезпечення основних прав і свобод людини, її соціальної захищеності тощо).

Класифікація	Характеристика
За сферою суспільного життя	<ul style="list-style-type: none"> Екологічна (забезпечення екологічної безпеки, охорона навколишнього природного середовища, запобігання негативному впливу на нього, організація раціонального природокористування тощо)
Залежно від тривалості часу	<ul style="list-style-type: none"> Постійні (виконуються постійно всіма державами). Тимчасові (здійснюються державою протягом певного часу (виконувалися у минулому, але тепер потреба в них відпала, або колись були невідомі, а потреба в них з'явилась на певному етапі історичного розвитку)). Спеціальні (виконуються якимись конкретними державами на певному етапі їх розвитку)
Залежно від соціального значення	<ul style="list-style-type: none"> Головні (визначаються напрями діяльності держави, через які вирішуються її стратегічні завдання). Другорядні (за їх допомогою реалізуються головні функції держави)

Державний лад. Форми держави

Державний лад — це устрій країни, що виражається в характері політичних відносин між людьми, між суспільством і державою в процесі управління (політичний режим), у способах організації вищих органів державної влади (форма правління) і в адміністративно-територіальному розподілі держави (форма територіального устрою).

Форма правління — спосіб організації верховної державної влади, порядок її утворення та діяльності, компетенція і взаємозв'язок органів, а також взаємовідносини з населенням країни. Основними формами правління є монархія та республіка.

Монархія — це форма правління, за якою державна влада повністю або частково зосереджується в руках одноосібного глави держави і передається у спадок.

Республіка — це форма правління, за якої повноваження верховної влади здійснюють виборні органи, що обираються населенням на певний строк.

Форма територіального устрою — елемент форми держави, що відображає адміністративно-територіальну організацію державної влади та порядок взаємодії між центральними й місцевими органами влади.

Політичний режим — це сукупність або система методів, за допомогою яких здійснюється державна влада в суспільстві.

Тоталітарний режим — сукупність таких способів і засобів реалізації державної влади, за якої уся життєдіяльність суспільства й кожної окремої людини абсолютно регламентована.

Авторитарний режим — це сукупність засобів і способів реалізації державної влади, за яких вона концентрується в руках правлячої верхівки; допускаються деякі розмежування політичних сил, легальні можливості через представницькі органи або громадські об'єднання відстоювати інтереси певних верств населення.

Ознаки республіки та монархії

Монархія	Республіка
Влада передається у спадок	Влада є виборною
Правління глави держави є довічним	Правління глави держави здійснюється протягом встановленого законодавством строку
Монарх користується владою за власним правом, яке йому ніким не делеговане	Єдиним джерелом влади є народ
Жителі держави є підданими монарха	Жителі держави є громадянами
Поділ державної влади існує не завжди	Обов'язковим є поділ державної влади
Верховним органом влади є монарх — глава держави	Верховним органом влади є парламент — представницький орган
Монарх не може бути суб'єктом юридичної відповідальності	До глави держави може бути застосовано процедуру імпичменту

Основні ознаки дуалістичної монархії

- Реальні владні повноваження розділені між монархом і парламентом, однак монарх зберігає домінуючі позиції. Владу монарха обмежено конституцією, яка октроюється (надається) самим монархом.
- Державний механізм побудовано на засадах формального розмежування законодавчої і виконавчої влади. Законодавча влада хоча й належить парламенту, однак монарх у багатьох випадках наділений правом абсолютного вето.
- У міжсесійний період монарх уповноважений видавати в межах парламентської компетенції акти, що мають силу закону і підлягають досить умовному парламентському контролю.
- Частина депутатського корпусу або ж вся верхня палата призначається монархом.
- Право законодавчої ініціативи належить тільки монарху та уряду. Монарху належать широкі права щодо дострокового припинення повноважень парламенту.
- Виконавча влада фактично належить монархові, який може реалізовувати її або безпосередньо, або здебільшого через сформований ним без будь-якої участі парламенту уряд.
- Відсутня політична відповідальність уряду перед парламентом. Парламент не може відправити уряд у відставку або може зробити це за наявності відповідного рішення монарха.
- Як правило, відсутній інститут контрасигнування актів монарха членами уряду. За монархом зберігаються окремі судові прерогативи

Основні ознаки президентської республіки

- Жорсткий поділ влади, наявність дієвого механізму стримувань і противаг. Депутати парламенту не можуть бути членами уряду. Окремі гілки влади — законодавча (парламент) і виконавча (президент) — мають значну самостійність і рівний, незалежний один від одного статус.
- Президент обирається всенародно, є не тільки главою держави, а й виконавчої влади, очолює уряд.
- Уряд формується президентом за певної участі парламенту. Уряд не підзвітний парламенту, є відповідальним перед главою держави.
- Парламент, наділений усією повнотою законодавчої влади та певними контролюючими функціями, не має права виражати вотум недовіри уряду, що очолюється президентом, і не може відправити його у відставку.

Основні ознаки президентської республіки

- Президент не несе політичної відповідальності перед парламентом і не має права на розпуск парламенту.
- Президент не наділений правом законодавчої ініціативи, однак він наділяється правом відкладального вето на закони, прийняті парламентом.
- Президент невідповідальний парламенту, однак за наявності порушень ним конституції згідно зі спеціальною процедурою імпічменту він може бути усунений з посади й притягнений до кримінальної відповідальності.
- Судова влада наглядає за конституційністю й законністю актів законодавчої та виконавчої влади і забезпечує дотримання встановленого правопорядку

Основні ознаки парламентської республіки

- Відсутність жорсткого поділу влади. Члени уряду є одночасно депутатами парламенту, який обирається всенародно і є єдиним вищим виборним органом у державі.
- Президент обирається парламентом, формально вважається главою держави, однак виконує тільки представницькі функції.
- Уряд формується партіями, що мають більшість у парламенті. Уряд є відповідальним перед парламентом.
- Парламент, наділений усією повнотою законодавчої влади та певними контролюючими функціями, має право виражати вотум недовіри уряду і може відправити його у відставку.
- Дострокове припинення повноважень уряду може спричинити дострокове припинення повноважень парламенту.
- Закони та інші рішення, ухвалені парламентом, не можуть бути відхилені главою держави.
- Парламент визначає напрямки внутрішньої та зовнішньої політики держави.
- Парламент не стримується і не урівноважується будь-яким органом влади

Основні ознаки змішаної республіки

- Як президент, так і парламент обираються всенародно прямим голосуванням.
- Законодавчий орган і глава держави наділені практично рівними повноваженнями в управлінні країною.

Основні ознаки змішаної республіки

- Уряд формується за спільною участю глави держави і законодавчого органу.
- Уряд дає звіт парламенту, але несе всю повноту відповідальності за свої дії перед Президентом, який є фактично главою виконавчого органу.
- Парламент наділений правом винесення вотуму недовіри уряду, однак це не обов'язково має спричинити відставку уряду.
- Президент наділений правом законодавчої ініціативи та правом відкладального вето на закони, прийняті парламентом.
- Президент наділяється правом дострокового припинення повноважень парламенту у випадках, які чітко зазначені в конституції.
- Арбітром у відносинах між президентом і парламентом виступає Конституційний суд

Ознаки федерації та унітарної держави

Федерація	Унітарна держава
Територія складається з території її суб'єктів	Являє собою єдине територіальне ціле
Подвійне громадянство і подвійна конституція	Єдине громадянство і єдина конституція
Поділ влади на три гілки існує як на загальнодержавному рівні, так і на рівні суб'єктів	Поділ влади на три гілки існує тільки на загальнодержавному рівні
Діють найвищі органи влади кожного суб'єкта і створюються спільні найвищі органи влади з обов'язковим представництвом у них суб'єктів	Єдина система верховних органів влади
Суб'єкти самостійно вирішують питання свого адміністративно-територіального устрою	У всіх суб'єктах існує єдиний адміністративно-територіальний устрій
Податкова система двоканальна	Податкова система одноканальна
Парламент обов'язково є двопалатним	Парламент здебільшого є або однопалатним, або ж роль верхньої палати в діяльності парламенту є незначною

Ознаки демократичного та антидемократичного режимів

Демократичний	Антидемократичний
Людина визнається найвищою соціальною цінністю	Публічні інтереси домінують над приватними
Діє принцип верховенства закону в усіх сферах суспільного життя	Підзаконні акти інколи мають перевагу над законами
Існує багатопартійна система	Система є або однопартійною, або формально багатопартійною
Існує ідеологічна багатоманітність	Ідеологічна багатоманітність існує формально, або існує єдина пануюча ідеологія
Існує офіційна і не заборонена опозиція	Наявність опозиції або не допускається, або вона є політично безправною
Вибори є альтернативними	Вибори є безальтернативними або є альтернативними формально
Загально визнані права й свободи закріплені в законах і гарантуються	Має місце фактичне обмеження загальновизнаних прав і свобод, оскільки вони юридично проголошуються, але як правило не забезпечуються, особливо політичні права
Організація державної влади здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову	Виконавча влада домінує над законодавчою
Визнається і гарантується місцеве самоврядування	Існує монополія влади центральних органів
Влада підконтрольна народу	Влада є неконтрольованою і зосереджується в руках правлячої верхівки
Може бути консервативним, ліберальним і радикальним	Може бути тоталітарним, авторитарним, диктаторським, деспотичним, расистським, фашистським

Приклади держав із різними формами правління, територіального устрою та державного режиму

Назва держави	Форма правління	Форма державного устрою	Форма державного режиму
Бельгія	Конституційна монархія	Національна федерація	Демократичний
США	Президентська республіка	Територіальна федерація	Демократичний
Росія	Президентська республіка	Територіальна федерація	Авторитарний
Німеччина	Парламентська республіка	Територіальна федерація	Демократичний
Франція	Президентсько-парламентська республіка	Унітарна держава	Демократичний
Польща	Парламентсько-президентська республіка	Унітарна держава	Демократичний
Марокко	Дуалістична монархія	Унітарна держава	Авторитарний
Саудівська Аравія	Абсолютна монархія	Унітарна держава	Авторитарний
Індія	Парламентська республіка	Національна федерація	Демократичний
Італія	Парламентська республіка	Унітарна держава	Демократичний
Нігерія	Президентська республіка	Національна федерація	Перехідний
Нідерланди	Конституційна монархія	Унітарна держава	Демократичний
Іспанія	Конституційна монархія	Унітарна держава з високим ступенем децентралізації	Демократичний

Назва держави	Форма правління	Форма державного устрою	Форма державного режиму
Португалія	Парламентсько-президентська республіка	Унітарна держава	Демократичний
Мексика	Президентська республіка	Територіальна федерація	Демократичний

Класифікація державних органів	
За значенням	<ul style="list-style-type: none"> • Органи державної влади
За функціями	<ul style="list-style-type: none"> • Правоохоронні • Виконавчорозпорядчі • Законодавчі
За складом	<ul style="list-style-type: none"> • Одноособові • Колегіальні
За способом утворення	<ul style="list-style-type: none"> • Виборні • Призначувані • Успадковані
За часом функціонування	<ul style="list-style-type: none"> • Постійні • Тимчасові
За територією	<ul style="list-style-type: none"> • Центральні • Місцеві
За характером компетенції	<ul style="list-style-type: none"> • Загальна • Спеціальна
За характером діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • Правотворчі • Правозастосовчі • Правоохоронні • Контрольно-наглядові • Установчі

Види функцій права	
За сферою правового впливу	<ul style="list-style-type: none"> • Економічна • Політична • Ідеологічна • Екологічна • Культурно-виховна

Види функцій права	
За характером впливу	<ul style="list-style-type: none"> • Статична • Динамічна • Установча • Інтегративна • Охоронна • Запобіжна
Згідно з характером впливу права на свідомість і поведінку	<ul style="list-style-type: none"> • Нормативно-регулююча • Інформаційна • Комунікативна • Орієнтаційна • Виховна • Захисна
За сферою, на яку вони поширюються	<ul style="list-style-type: none"> • Загальноправова • Міжгалузєва • Галузева • Норм права • Правових інститутів

Поняття та види соціальних норм. Поняття та ознаки права

Соціальні норми — це правила поведінки загального характеру, які виникли в процесі історичного розвитку, регулюють різні сфери суспільних відносин та забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу.

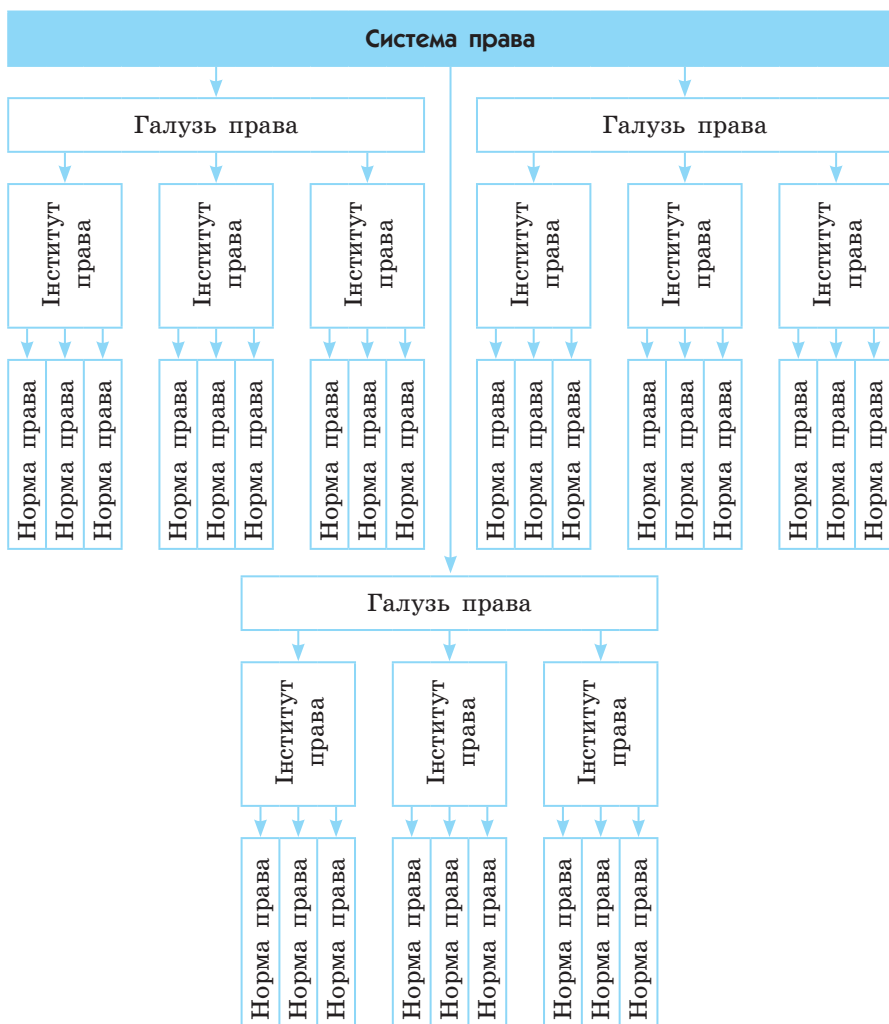
Система права — об'єктивно зумовлена внутрішня організація права, що відображається в єдності та узгодженості всіх її норм, диференційованих за галузями, підгалузями, інститутами й нормами права.

Право — система загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, що встановлюються, гарантуються і охороняються державою та регулюють суспільні відносини між людьми.

Форма права — способи юридичного виразу права, що формально закріплюють та організують правові явища.

Метод правового регулювання — засоби і способи впливу права на суспільні відносини. Наприклад, для методу правового регулювання в цивільному праві характерна рівність учасників правовідносин, тобто диспозитивний метод.

Правова норма — загальнообов'язкове, формально визначене або санкціоноване правило поведінки, яке впливає на суспільні відносини з метою їх упорядкування.

Ознаки звичаєвих норм та норм права	
Звичаєві норми	Норми права
Виникають поступово, внаслідок постійного відтворення стереотипних варіантів поведінки в подібних життєвих ситуаціях	Складаються внаслідок взаємодії суб'єктів повторюваних суспільних відносин і подальшого закріплення останніх у джерелах права

Звичаєві норми	Норми права
Висловлюють волю певної соціальної групи або територіальної спільноти	Висловлюють погоджену волю держави і всього суспільства
Виражаються в поведінкових традиціях, звичках членів певного суспільства	Являють собою деталізовані правила про бажану, дозволена чи заборонена поведінку, а також зафіксовані в нормативних актах
Виникають і відмирають поступово	Набувають чинності в чітко встановлений термін і так само скасовуються
Відсутній особливий механізм забезпечення виконання	Існує особливий механізм забезпечення виконання
Не становлять систему	Становлять систему
Можуть бути додатковим джерелом щодо норм права	Не можуть бути додатковим джерелом щодо звичаєвих норм

Ознаки корпоративних норм і норм права

Корпоративні норми	Норми права
Поширюються тільки на членів певної спільноти, мають локальний характер	Є загальнообов'язковими
Висловлюють волю членів організації або її керівних органів	Висловлюють погоджені інтереси різних суб'єктів суспільних відносин
Створюються у процесі організації й діяльності спільноти на відповідних з'їздах, зборах і набирають чинності після їх легалізації	Встановлюються державними органами, що мають нормотворчу компетенцію і набирають чинності у встановлений законодавством термін
Закріплюються у статутах, програмах, положеннях, рішеннях суспільних утворень	Фіксуються у відповідних нормативних актах

Корпоративні норми	Норми права
Безпосередньо не пов'язані з діяльністю держави і гарантуються на випадок порушення організаційними та примусовими заходами впливу, передбаченими статутами, положеннями цих недержавних організацій	Безпосередньо пов'язані з діяльністю держави
Дотримання вимог гарантується такими санкціями, як догана, зауваження, попередження, виключення з організації	Санкції передбачають штраф, позбавлення волі, конфіскацію майна тощо
Можуть передбачати відторгнення суб'єкта, який порушив цей вид соціальних норм, від певної спільноти (наприклад, за порушення статутних вимог члена партії може бути виключено із цієї організації)	Не передбачають відторгнення суб'єкта правопорушення від суспільства

Ознаки релігійних норм і норм права

Релігійні норми	Норми права
Є обов'язковими тільки для віруючих	Є загальнообов'язковими
За їх недотримання особа не може бути притягнута до юридичної відповідальності	За їх недотримання особа може бути притягнута до юридичної відповідальності
Запозичують свій зміст зі священних книг	Встановлюються державою
Не можуть забезпечуватися державним примусом	Забезпечуються державним примусом
Існування не пов'язане з територією держави	Існують тільки в межах держави
Не обов'язково є формально визначеними	Є формально визначеними
Не мають пріоритету над іншими видами соціальних норм	Мають пріоритет над іншими видами соціальних норм

Ознаки моральних норм і норм права

Моральні норми	Норми права
Складаються в суспільстві на основі уявлень людей про добро та зло, справедливість, існували до виникнення держави	Установлюються державою як офіційна міра волі та справедливості, при первісному ладі не існували
Регулюють внутрішнє усвідомлення людиною своєї поведінки в усіх сферах суспільних відносин, створюються, поширюються і відмирають повільно протягом тривалого часу	Регулюють зовнішню сферу поведінки людини в тих сферах суспільних відносин, що піддаються регулюванню, вступають у дію, здійснюються і скасовуються офіційно, у суворо визначеному порядку й часі
Виступають як узагальнене безособове правило поведінки у вигляді ідей і принципів	Є конкретним варіантом поведінки суб'єкта, у якому чітко виражені його права та обов'язки
Не закріплюються у спеціальних актах, містяться у свідомості людей, набувають обов'язкового значення в міру визнання більшістю членів суспільства	Закріплюються в правових актах, після набрання чинності цими актами стають обов'язковими для осіб, що перебувають у сфері їх дії
Дотримуються людьми добровільно, їх дотримання забезпечується внутрішнім переконанням, громадською думкою	Якщо не дотримуються людьми добровільно, то забезпечуються державним примусом
Можуть виступати як джерела права	Не можуть виступати як джерела моралі
Можуть застосовуватися як додатковий засіб захисту від порушення деяких норм права	Можуть бути застосовані для захисту норм моралі від порушення

Основні ознаки права

- Складається з норм, тобто правил поведінки, що зумовлює його нормативний характер.

Основні ознаки права

- Норми права встановлені державою і висловлюють її волю.
- Врегулює найважливіші суспільні відносини.
- Має пріоритет перед іншими соціальними нормами.
- Має загальнообов'язковий характер, тобто поширюється на всіх учасників правових відносин і є для них обов'язковими.
- Є формально визначеним, тобто чітко формулює правила, які в ньому закріплені.
- Висловлюється у правових актах.
- Становить систему, тобто правові норми взаємодіють між собою і доповнюють одна одну.
- Гарантується державою і забезпечується її примусовою силою.
- Правові норми охороняються від порушень спеціальними державними органами.
- Порушення правових норм зумовлює особливі наслідки — правові санкції, тобто передбачені законом заходи примусу

Особливості правового звичаю як джерела права

- Стає правилом унаслідок типізованої, повторюваної поведінки людей в однорідних ситуаціях.
- Є результатом історичного і культурного розвитку соціальної групи.
- Може не мати письмового закріплення, передається від покоління до покоління в усній формі, зберігаючи свій зміст у свідомості людей.
- Усна форма фіксації та існування позбавляє його чіткості і ясності у формулюванні правил поведінки

Особливості нормативно-правового акту як джерела права

- Визначена процедура прийняття.
- Можливість бути прийнятим шляхом не лише правотворчості компетентного органу, а й прямого волевиявлення народу чи його частини, наприклад, на референдумі (як на загальнонаціональному (державному), так і на місцевому (локальному) рівнях).
- Наявність власної структури.
- Заздалегідь встановлена юридична сила в ієрархії нормативно-правових актів.
- Наявність часових, просторових і суб'єктивних характеристик

Особливості нормативного договору як джерела права

- Формулює норму, тобто правило поведінки, яке є обов'язковим для виконання не тільки суб'єктами, які уклали цей договір.
- Розрахований на багаторазове застосування неперсоніфікованим колом осіб.
- Обов'язковість виконання може бути забезпечена як державними, так і недержавними засобами.
- Маючи переважно публічний характер, виконує роль акта правотворчості, у якому можуть бути закріплені не лише норми, а й принципи права

Особливості правового прецеденту як джерела права

- Є актом волевиявлення правозастосовного органу (судового або адміністративного)
- Має нормативний характер — містить у своїх приписах нові, казуальні норми права
- Виникає за наявності прогалин у нормативно-правовому регулюванні в процесі вирішення конкретної юридичної справи.
- Набуває обов'язкового значення через поширення своєї дії на аналогічні справи в майбутньому, спираючись на справедливість однакового розгляду однакових випадків.
- Є письмовим актом, тобто таким, що має зовнішню форму вираження.
- Має юридичну силу, похідну від суб'єкта його творення.
- Забезпечується державою

Правові задачі та ситуації

Перевірте себе

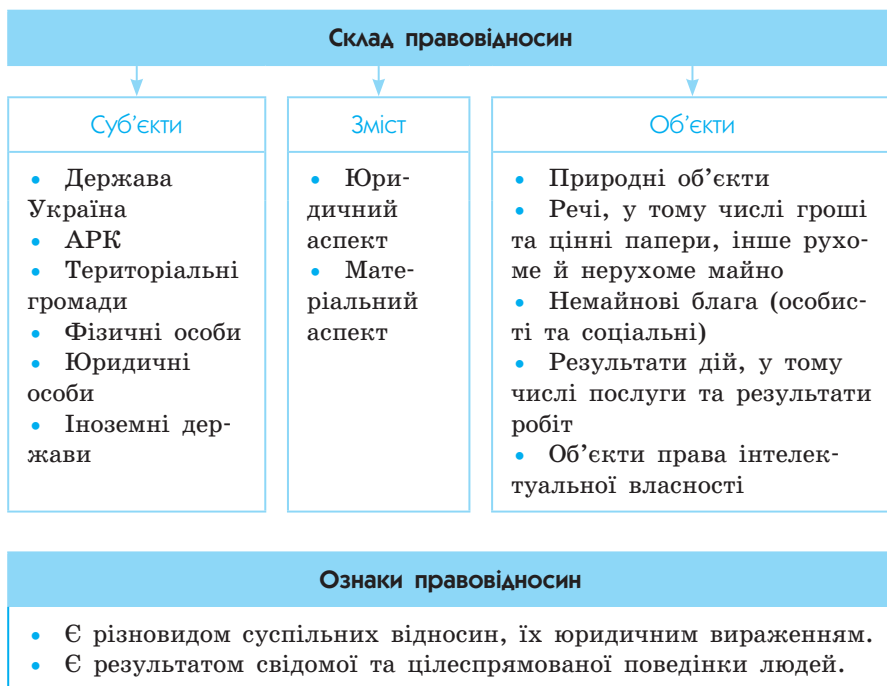
Правовідносини

Правовідносини — це врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права й обов'язки, що забезпечуються державою.

Суб'єкти правовідносин — це особи, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин — носіями суб'єктивних прав та обов'язків.

Об'єкти правовідносин — це матеріальні, духовні та інші соціальні блага, що задовольняють інтереси й потреби фізичних і юридичних осіб і з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини.

Юридичні факти — це передбачені нормами права конкретні життєві обставини, які зумовлюють виникнення, зміну або припинення правових відносин.

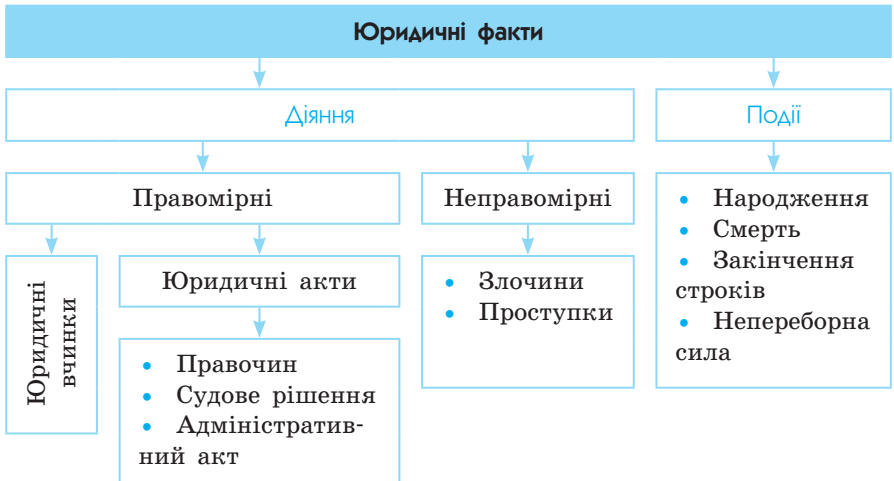
Ознаки правовідносин

- Є вольовими відносинами, оскільки в них виявляється як воля держави, яка їх врегульовує, так і воля їх учасників, які реалізують у них свої інтереси.
- Підставами їх виникнення, зміни і припинення є правові норми та юридичні факти.
- Як правило, мають двосторонній характер і є виявом взаємозв'язку між їх учасниками, який виявляється через взаємні права й обов'язки, повноваження та відповідальність
- Охороняються державою та забезпечуються заходами державного впливу.
- Є основною формою реалізації права

Ознаки правових відносин та інших видів суспільних відносин

Правові відносини	Інші види суспільних відносин
Регулюються одним видом соціальних норм	Регулюються кількома видами соціальних норм
Визначальна роль у їх регулюванні належить державі	У їх регулюванні держава участі не бере, за винятком прийняття нормативно-правових актів, на підставі яких створюються корпоративні норми
Виникають на підставі соціальних норм, які є формально визначеними	Виникають на підставі соціальних норм, які здебільшого не є формально визначеними
Посідають центральне місце у системі суспільних відносин, оскільки стосуються найбільш важливих сфер життя людини	Стосуються менш важливих сфер суспільного життя
Мають пріоритет над іншими видами суспільних відносин	Щодо інших видів суспільних відносин має місце пріоритет правових відносин
Коло їх учасників ширше, ніж коло учасників інших видів суспільних відносин	Коло їх учасників вужче, ніж коло учасників правових відносин
Мають чітко визначену класифікацію	Не мають чітко визначеної класифікації

Правові відносини	Інші види суспільних відносин
Охороняються державою та забезпечуються заходами державного примусу	За винятком корпоративних відносин у деяких випадках не охороняються державою і не забезпечуються заходами державного примусу

Види правовідносин	
За підставами виникнення	<ul style="list-style-type: none"> • Договірні • Позадоговірні
За ступенем визначеності кола суб'єктів, які виступають сторонами у правовідносинах	<ul style="list-style-type: none"> • Абсолютні • Відносні
За тривалістю часу, протягом якого вони відбуваються	<ul style="list-style-type: none"> • Одноактні • Короткочасні • Тривалі
За характером обов'язків	<ul style="list-style-type: none"> • Активні • Пасивні
За числом суб'єктів, які беруть у них участь	<ul style="list-style-type: none"> • Прості • Складні
За видом суспільних відносин	<ul style="list-style-type: none"> • Цивільні • Сімейні

Види правовідносин	
За видом суспільних відносин	<ul style="list-style-type: none"> • Конституційні • Адміністративні • Трудові • Фінансові • Господарські
За характером об'єктів, з приводу яких вони відбуваються	<ul style="list-style-type: none"> • Майнові • Немайнові
За функціональним призначенням	<ul style="list-style-type: none"> • Регулятивні • Охоронні
За характером правових норм, на основі яких виникають правовідносини	<ul style="list-style-type: none"> • Матеріально-правові • Процесуально-правові

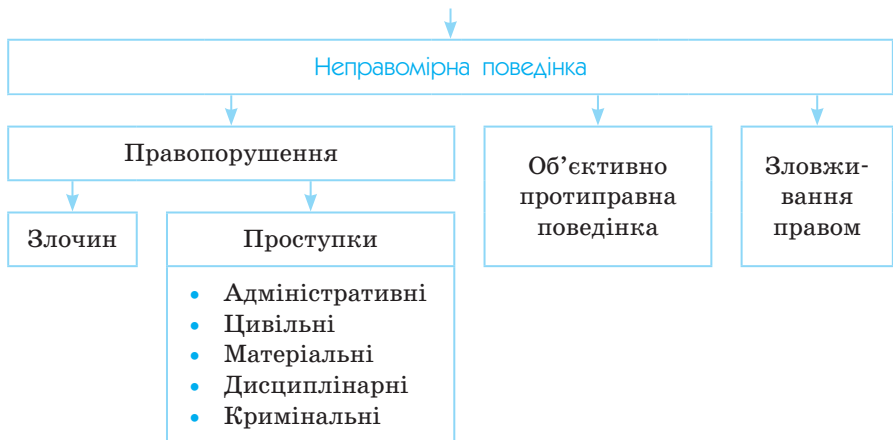
Правопорушення

Склад правопорушення — це сукупність передбачених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак суспільно небезпечного діяння, за вчинення якого винна особа несе юридичну відповідальність.

Злочин — це вид правопорушення, що передбачається кримінальним законом, тобто протиправне, суспільно небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність), яке завдає або може завдати істотну шкоду суспільним відносинам — державному і суспільному ладу, політичній, економічній та соціальній системам, правопорядку, власності, життю, здоров'ю, правам і свободам особи.

Проступки — це менш небезпечне, ніж злочин, правопорушення (порушення трудової дисципліни, суспільного порядку, невиконання зобов'язання тощо).

Юридична відповідальність

Відповідальність — це обов'язок особи зазнати негативних наслідків за вчинки, які не відповідають встановленим суспільством соціальним нормам. Серед видів соціальної відповідальності розрізняють моральну, політичну, юридичну тощо.

Юридична відповідальність — це специфічні правовідносини між державою і правопорушником, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку зазнати несприятливих наслідків за скоєне правопорушення. Правопорушення — це протиправне, винне, суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатного суб'єкта, яке тягне за собою юридично визначені для правопорушення негативні наслідки.

Адміністративна відповідальність — це вид юридичної відповідальності фізичних (юридичних) осіб, який настає за вчинення адміністративного правопорушення і який створює для цих осіб (колективів) несприятливі наслідки майнового чи морального характеру.

Кримінальна відповідальність — це такий вид відповідальності, що полягає у застосуванні до винної у скоєнні кримінального правопорушення фізичної особи видів кримінального покарання.

Цивільно-правова відповідальність — це такий вид юридичної відповідальності, який пов'язаний з накладенням цивільно-правових стягнень (пені, штрафу і відшкодування збитків) на фізичну та юридичну особу за невиконання або неналежне виконання зобов'язань або заподіяння позадоговірної шкоди, а також за порушення деяких особистих немайнових прав (честь, гідність, ділова репутація особи тощо).

Матеріальна відповідальність — це різновид юридичної відповідальності працівника за матеріальну шкоду, завдану підприємству,

установі, організації внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків.

Дисциплінарна відповідальність — це такий різновид юридичної відповідальності працівника за порушення трудової дисципліни, який передбачає застосування до нього дисциплінарних стягнень.

Конституційна відповідальність — це порівняно новий вид юридичної відповідальності, який виник на підставі норм Конституції України (імпічмент президента, відставка уряду). Особливістю конституційної відповідальності є те, що вона може застосовуватися за умов, коли норму права не порушено. У цих випадках відповідальність пов'язується з тими діями, що розцінюються як негативні в політичному плані.

Обставини, що виключають шкідливість (суспільну небезпеку), — це визнані правовими нормами умови, за яких діяння, що формально містять ознаки об'єктивної сторони правопорушення, не тягнуть за собою кримінальної відповідальності.

Необхідна оборона — це дії, що мають ознаки правопорушення, але вчинені з метою захисту від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння шкоди, необхідної і достатньої в цій ситуації для негайного відвернення чи припинення посягання.

Крайня необхідність — це дії, що мають ознаки правопорушення, але вчинені з метою усунення серйозної небезпеки, що безпосередньо загрожувала правоохоронним інтересам, за умов, що цю небезпеку в цій ситуації не можна було усунути іншими засобами і заподіяна шкода була значно меншою, ніж відвернена.

Казус — випадкова дія, що має зовнішні ознаки правопорушення, у якій відсутній елемент вини, і ця дія, як правило, не тягне за собою юридичної відповідальності.

Непереборна сила — нездоланна сила чи непередбачувана подія, якої не можна усунути або уникнути, оскільки вона незалежна від волі людей.

Ознаки юридичної відповідальності

- Настає лише за вчинене правопорушення у разі встановлення складу правопорушення. Не можуть бути підставою юридичної відповідальності думки, наміри, переконання, почуття, погляди, соціальні або особисті властивості особи, а також діяння, хоча зовні і схожі з правопорушенням, але які не є такими в силу своєї суспільної значимості (наприклад, необхідна оборона, крайня необхідність, професійний ризик).
- Спирається на державний примус, який є специфічним впливом компетентних державних органів та уповноважених осіб на поведінку людей у визначених законом формах.

Ознаки юридичної відповідальності

- Виражається у настанні негативних юридичних наслідків для правопорушника, що мають особистий, майновий або організаційний характер, тобто виникає додатковий обов'язок зазнати певних втрат відповідно до санкції правової норми та рішення правозастосовного органу.
- Здійснюється компетентним державним органом відповідно до закону, тобто встановлюються санкцією правової норми вид і міра юридичної відповідальності, які можуть бути застосовані до правопорушника.
- Здійснюється у ході правозастосовної діяльності з обов'язковим дотриманням певного процедурно-процесуального порядку і форм, встановлених законом. Поза встановленої процесуальної форми юридична відповідальність не можлива.
- Пов'язана з осудом суспільством і державою поведінки правопорушника, тобто відносно до особи, яка вчинила правопорушення, компетентний державний орган приймає відповідний правозастосовний акт

Ознаки адміністративної відповідальності

- Настає за адміністративне правопорушення (проступок).
- Може бути понесена тільки примусово.
- Її суб'єктом є фізичні особи, але в окремих випадках можуть бути і юридичні особи.
- Щодо неї діє принцип невідворотності відповідальності.
- За характером може бути як майновою, так і такою, що спрямована на особу правопорушника.
- Стосовно неї діє принцип презумпції невинуватості.
- Неможлива як відповідальність без вини і за чужу вину.
- Суб'єктами, які вправі притягнути до відповідальності, є суд та широке коло органів адміністративної юрисдикції.
- Є відповідальністю перед державою.
- Притягнення до неї завжди обмежується певними строками.
- Міра відповідальності встановлюється виключно законом.
- Суб'єкт відповідальності перебуває у позадоговірних відносинах.
- Заподіяння шкоди не є обов'язковою умовою настання відповідальності

Ознаки кримінальної відповідальності

- Настає за кримінальне правопорушення (злочин або кримінальний проступок).

Ознаки кримінальної відповідальності

- Може бути понесена тільки примусово.
- Її суб'єктом є фізичні особи, але заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані також до юридичних осіб, якщо їх уповноважені особи вчинили від імені та в інтересах юридичної особи деякі види злочинів.
- Щодо неї діє принцип невідворотності відповідальності.
- За характером може бути як майновою, так і такою, що спрямована на особу правопорушника.
- Стосовно неї діє принцип презумпції невинуватості.
- Неможлива як відповідальність без вини і за чужу вину.
- Суб'єктом, який вправі притягнути до відповідальності, може бути тільки суд.
- Є відповідальністю перед державою.
- Притягнення до неї в окремих випадках не обмежується певними строками.
- Міра відповідальності встановлюється виключно законом.
- Суб'єкт відповідальності перебуває у позадоговірних відносинах.
- Заподіяння шкоди не є обов'язковою умовою настання відповідальності

Ознаки цивільної відповідальності

- Настає за цивільний проступок.
- Може бути понесена як примусово, так і добровільно.
- Її суб'єктом можуть бути як фізичні особи, так і юридичні.
- Щодо неї не діє принцип невідворотності відповідальності.
- За характером може бути тільки майновою.
- Стосовно неї діє принцип презумпції вини.
- Можлива як відповідальність без вини і за чужу вину.
- Суб'єктом, який вправі притягнути до відповідальності, може бути тільки суд.
- Може бути відповідальністю перед державою, але здебільшого є відповідальністю перед іншим учасником цивільно-правових відносин (фізичною або юридичною особою).
- Притягнення до неї в окремих випадках не обмежується певними строками.
- Міра відповідальності може встановлюватися як законом, так і договором.
- Суб'єкт відповідальності може перебувати як у договірних, так і у позадоговірних відносинах.
- Заподіяння шкоди є обов'язковою умовою настання відповідальності

Ознаки матеріальної відповідальності

- Настає за матеріальний проступок.
- Може бути понесена як примусово, так і добровільно.
- Її суб'єктом можуть бути як фізичні особи (працівники), так і юридичні (роботодавці).
- Щодо неї не діє принцип невідворотності відповідальності.
- За характером може бути тільки майновою.
- Стосовно неї діє принцип презумпції невинуватості.
- Неможлива як відповідальність без вини і за чужу вину.
- Суб'єктом, який вправі притягнути до відповідальності, може бути як суд, так і роботодавець.
- Не є відповідальністю перед державою, а є або відповідальністю працівника перед роботодавцем, або — роботодавця перед працівником.
- Притягнення до неї завжди обмежується певними строками.
- Міра відповідальності може встановлюватися як законом, так і договором.
- Суб'єкт відповідальності може перебувати тільки в договірних (як правило трудових) відносинах.
- Заподіяння шкоди є обов'язковою умовою настання відповідальності

Ознаки дисциплінарної відповідальності

- Настає за дисциплінарний проступок.
- Може бути понесена тільки примусово.
- Її суб'єктом можуть бути тільки фізичні особи (здебільшого працівники).
- Щодо неї не діє принцип невідворотності відповідальності.
- За характером не може бути майновою.
- Стосовно неї діє принцип презумпції невинуватості.
- Неможлива як відповідальність без вини і за чужу вину.
- Суб'єктом, який вправі притягнути до відповідальності, здебільшого є роботодавець. Однак, наприклад, це може бути також керівник освітнього закладу, який притягає до дисциплінарної відповідальності студента, дисциплінарна комісія адвокатури, яка не є роботодавцем для адвоката.
- Здебільшого є відповідальністю працівника перед роботодавцем, однак може бути і відповідальністю перед державою, якщо йдеться про відповідальність, наприклад, суддів або адвокатів.
- Притягнення до неї завжди обмежується певними строками.
- Міра відповідальності встановлюється законом, однак може встановлюватися і в трудовому контракті.

Ознаки дисциплінарної відповідальності

- Суб'єкт відповідальності здебільшого перебуває в договірних (як правило, трудових) відносинах.
- Заподіяння шкоди не є обов'язковою умовою настання відповідальності

Ознаки конституційної відповідальності

- Настає за конституційний проступок, однак це може бути і злочин, наприклад державна зрада з боку президента може мати наслідком притягнення його до конституційної відповідальності через застосування до нього процедури імпичменту.
- Може бути понесена як примусово, так і добровільно (наприклад, добровільна відставка уряду).
- Може бути понесена як одноособовим державним органом, так і колегіальним, а також депутатами та посадовими особами місцевого самоврядування.
- Щодо неї не діє принцип невідворотності відповідальності.
- За характером відповідальності не є майновою.
- Щодо неї не завжди діє принцип презумпції невинуватості.
- Можлива як відповідальність без вини в тому розумінні, що може наступати й тоді, коли правопорушення не скоєно.
- До цього виду відповідальності може притягнути суд (якщо, наприклад, визнає вибори недійсними) парламент (якщо, наприклад, висловить недовіру уряду чи застосує процедуру імпичменту щодо президента), виборців, які проголосують на виборах проти тих політичних сил, які до проведення виборів перебували при владі.
- Здебільшого має характер політичної відповідальності.
- Притягнення до неї завжди обмежується певними строками.
- Міра відповідальності встановлюється тільки законом.
- Суб'єкт відповідальності здебільшого не перебуває в договірних відносинах.
- Заподіяння шкоди не є обов'язковою умовою настання відповідальності

Правові задачі
та ситуації

Перевірте себе

Конституція України — основний закон держави

Конституція — основний закон держави, нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що приймається в особливому порядку та регулює найважливіші суспільні відносини.

Ознаки Конституції України

- Має найвищу юридичну силу, тобто всі нормативно-правові акти держави та міжнародні договори мають відповідати конституції. Якщо закон суперечить конституції, то він або скасовується, або приводиться у відповідність із конституцією.
- Є базою поточного законодавства, тобто її норми перебувають у центрі системи права, забезпечують єдність та узгодженість норм права, що закріплені різними нормативно-правовими актами.
- Її норми є нормами прямої дії, тобто вони гарантують можливість звернутися до суду для захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, виключно на підставі Конституції України.
- Має підвищену стабільність, тобто процедура внесення змін до конституції набагато складніша, ніж процедура внесення змін до звичайного закону.
- Нормативність, тобто її приписи, мають не тільки регулятивний, а й програмний, установчий, ідеологічний характер.
- Перебуває під особливою охороною держави, тобто для охорони конституції створено особливий суд, який не входить до системи судів загальної юрисдикції — Конституційний Суд України.
- Врегулює найважливіші суспільні відносини, визначає зміст головних завдань та основних функцій держав.
- Має перспективний характер, тобто поєднує закріплення існуючих суспільних відносин з програмними положеннями, чим визначає перспективи розвитку суспільства і держави.
- Закріплює правовий статус особи і цим визначає характер взаємовідносин особи й держави.
- Закріплює засади державного ладу

Повноваження Конституційного Суду України

- Вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.
- Офіційне тлумачення Конституції України.
- Надання за зверненням Президента України або щонайменше 45 народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.
- Надання за зверненням Президента України або щонайменше 45 народних депутатів України висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою.
- Надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту.
- Надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України.
- Надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.
- Вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з частиною другою статті 137 Конституції України.
- Вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України

Правова характеристика понять «людина», «особа», «громадянин». Громадянство України

Людина — це жива розумна істота, яка має волю, дар мислення, здатна виробляти знаряддя праці та може свідомо користуватися ними.

Особистість — людина, що відзначається неповторною сукупністю соціально значущих якостей, способом існування якої є її розвиток і діяльність.

Громадянин — людина, яка має стійкий правовий зв'язок з конкретною державою, що проявляється в їхніх взаємних правах та обов'язках.

Громадянство України — це стійкий, необмежений у просторі правовий зв'язок фізичної особи з Українською державою, заснований на юридичному визнанні державою цієї особи громадянином України, унаслідок чого особа й держава набувають взаємних прав і обов'язків в обсязі, передбаченому Конституцією та законами України.

Підстави набуття громадянства України

- За народженням.
- За територіальним походженням.
- Унаслідок прийняття до громадянства.

Підстави набуття громадянства України

- Унаслідок поновлення в громадянстві.
- Унаслідок усиновлення.
- Унаслідок установлення над дитиною опіки чи піклування, влаштування дитини в дитячий заклад чи заклад охорони здоров'я, у дитячий будинок сімейного типу чи прийомну сім'ю або передачі на виховання в сім'ю патронатного вихователя.
- Унаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки.
- У зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини.
- Унаслідок визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства.
- За іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України

Умови прийняття до громадянства України

- Визнання і дотримання Конституції України та законів України.
- Подання декларації про відсутність іноземного громадянства (для осіб без громадянства) або зобов'язання припинити іноземне громадянство (для іноземців).
- Безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років.
- Отримання дозволу на імміграцію.
- Володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування. Ця умова не поширюється на осіб, які мають певні фізичні вади (сліпі, глухі, німі).
- Наявність законних джерел існування. Ця умова не поширюється на осіб, яким надано статус біженця в Україні або притулок в Україні

Підстави для втрати громадянства України

- Добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття.
- Добровільним набуттям громадянства іншої держави вважаються всі випадки, коли громадянин України для набуття громадянства іншої держави повинен був звертатися із заявою чи клопотанням про таке набуття відповідно до порядку, встановленого національним законодавством держави, громадянство якої набуто.

Підстави для втрати громадянства України

- Не вважаються добровільним набуттям іншого громадянства такі випадки:
 - одночасне набуття дитиною за народженням громадянства України та громадянства іншої держави чи держав;
 - набуття дитиною, яка є громадянином України, громадянства своїх усиновителів унаслідок усиновлення її іноземцями;
 - автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства внаслідок одруження з іноземцем;
 - автоматичне набуття громадянином України, який досяг повноліття, іншого громадянства внаслідок застосування законодавства про громадянство іноземної держави, якщо такий громадянин України не отримав документ, що підтверджує наявність у нього громадянства іншої держави.
- Набуття особою громадянства України внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів.
- Добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка відповідно до законодавства цієї держави не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою

Набуття громадянства через прийняття до громадянства і за народженням

Набуття громадянства через прийняття до громадянства	Набуття громадянства за народженням
Відбувається за клопотанням особи	Відбувається автоматично
Правові відносини з державою Україна виникають на підставі дії	Правові відносини з державою Україна виникають на підставі події
Передбачає або заміну іноземного громадянства на українське громадянство, або набуття українського громадянства особами без громадянства	Відбувається як набуття громадянства держави особою вперше
Існують певні перешкоди набуття громадянства України у цей спосіб	Перешкод для набуття громадянства у цей спосіб не існує

Набуття громадянства через прийняття до громадянства	Набуття громадянства за народженням
Коло підстав для втрати українського громадянства дещо ширше, ніж коло підстав для втрати громадянства особами, які набули його за народженням	Коло підстав для втрати українського громадянства дещо вужче, ніж коло підстав для втрати громадянства особами, які набули його через прийняття до громадянства
Видається Указ Президента України про прийняття до громадянства	Відбувається реєстрація набуття громадянства за народженням
Датою набуття громадянства є дата видання Указу Президента України про прийняття до громадянства	Датою набуття громадянства є дата народження дитини

Набуття громадянства через прийняття до громадянства і через поновлення у громадянстві

Набуття громадянства через прийняття до громадянства	Набуття громадянства через поновлення у громадянстві
Приймаються особи без громадянства або іноземні громадяни, які раніше не перебували у громадянстві України і вирішили відмовитися від громадянства своєї держави	Поновлюються у громадянстві особи, які після припинення громадянства України не набули іноземного громадянства і подали заяву про поновлення у громадянстві України, а також особи, які після припинення громадянства України набули іноземного громадянства і повернулися на постійне проживання в Україну
Коло умов, які мають бути дотримані при прийнятті до громадянства дещо ширше, ніж коло умов поновлення у громадянстві	Коло умов, які мають бути дотримані при поновленні у громадянстві дещо ширше, ніж коло умов прийняття до громадянства
Є правоутворюючим юридичним фактом	Є правопоновлюючим юридичним фактом

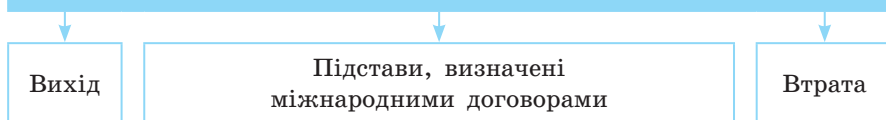
Набуття громадянства через прийняття до громадянства	Набуття громадянства через поновлення у громадянстві
Коло осіб, що не можуть бути прийняті до громадянства України дещо вужче, ніж коло осіб, що не можуть бути поновлені у громадянстві України	Коло осіб, що не можуть бути поновлені у громадянстві України, дещо вужче, ніж коло осіб, що не можуть бути прийняті до громадянства України
Датою набуття громадянства України у випадку прийняття до громадянства є дата видання Указу Президента України	Датою набуття громадянства України у випадку поновлення у громадянстві є дата реєстрації і набуття особою громадянства України

Набуття та припинення громадянства	
Набуття громадянства	Припинення громадянства
Є правоутворюючим юридичним фактом	Є правоприпиняючим юридичним фактом
Не допускається прийняття до громадянства зі збереженням попереднього громадянства	Не допускається припинення громадянства, якщо це може призвести до виникнення безгромадянства
Коло підстав для набуття громадянства є значно ширшим за коло підстав припинення громадянства	Коло підстав припинення громадянства є значно вужчим за коло підстав набуття громадянства
Можливе як унаслідок дії, так і внаслідок події	Можливе тільки внаслідок дії
Можливе через виникнення сімейних правовідносин	Не є можливим через припинення сімейних правовідносин
Може відбуватися тільки внаслідок юридичного акту	Може відбуватися як внаслідок юридичного акту, так і внаслідок юридичного вчинку

Вихід із громадянства і втрата громадянства

Вихід	Втрата
Здійснюється за клопотанням особи	Відбувається автоматично
Може відбутися тільки у випадку виїзду громадянина за кордон	Може відбутися і у випадку, якщо громадянин не виїхав за кордон
Не може відбутися, якщо при цьому не матиме місця набуття громадянства іншої держави	Може відбутися і у випадку, якщо це призведе до виникнення безгромадянства
Особа свідомо прагне до припинення свого громадянства	Особа свідомо не прагне до припинення свого громадянства
Є юридичним актом	Є юридичним вчинком

Припинення громадянства України

Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина

Права людини — це її соціальна спроможність вільно діяти, самостійно обирати вид і міру своєї поведінки з метою задоволення різнобічних матеріальних і духовних потреб людини шляхом користування певними соціальними благами в межах, визначених законодавчими актами.

Обов'язок — об'єктивно обумовлена вимога держави до особи діяти чітко визначеним у законі чином або утримуватися від здійснення певних дій.

Гарантії прав і свобод людини і громадянина — це умови та засоби, що забезпечують ефективну реалізацію прав і свобод кожною людиною та громадянином.

Механізми захисту прав і свобод

- Звернення за захистом своїх прав до суду.
- Звернення за захистом своїх прав до органів прокуратури та інших правоохоронних органів.

Механізми захисту прав і свобод

- Звернення за захистом своїх прав до органів виконавчої влади та до органів місцевого самоврядування.
- Звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
- Звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Президента України з прав дитини.
- Звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Кабінету Міністрів України з питань сім'ї.
- Звернення за захистом своїх прав до правозахисних організацій.
- Звернення за захистом своїх прав до Європейського суду з прав людини

Види конституційних прав

Види прав	Перелік
Особисті	<ul style="list-style-type: none">• Право на життя.• Право на повагу до гідності.• Право на свободу та особисту недоторканність.• Право на недоторканність житла.• Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.• Право на невтручання в особисте і сімейне життя.• Право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України.• Право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.• Право на свободу світогляду і віросповідання
Політичні	<ul style="list-style-type: none">• Право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.• Право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.• Право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.• Право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів

Види прав	Перелік
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> • Право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. • Право на заняття підприємницькою діяльністю, яка не заборонена законом. • Право на працю. • Право на страйк
Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> • Право на відпочинок. • Право на соціальний захист. • Право на житло. • Право на достатній життєвий рівень. • Право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. • Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди
Культурні	<ul style="list-style-type: none"> • Право володіти, користуватися і розпоряджатися, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. • Право на освіту

Органи державної влади та місцевого самоврядування в Україні

Система місцевого самоврядування

- Територіальна громада.
- Сільська, селищна, міська рада.
- Сільський, селищний, міський голова.
- Виконавчі органи сільської, селищної, міської ради.
- Староста.
- Районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.
- Органи самоорганізації населення

Ознаки законодавчої та виконавчої влади

Законодавча влада	Виконавча влада
Представлена єдиним органом	Становить систему органів
Її функції є первинними	Її функції є похідними

Законодавча влада	Виконавча влада
Приймає закони	Виконує і застосовує закони
Її носії є недоторканими	Її носії не є недоторканими
Формується виключно шляхом виборів	Формується здебільшого через призначення
Бере участь у формуванні судової влади	Не бере участі у формуванні судової влади
Діяльність законодавчого органу влади може бути припинена достроково	Діяльність виконавчої влади не може бути достроково припинена
Визначає правовий статус виконавчої влади	Її статус визначається законодавчою владою
Контролює діяльність виконавчої влади	Її діяльність контролюється законодавчою владою

Ознаки законодавчої та судової влади

Законодавча влада	Судова влада
Представлена єдиним органом	Представлена системою судів загальної юрисдикції та Конституційним Судом України
Її функції є первинними	Її функції є похідними
Приймає закони	Застосовує закони
Повноваження її носіїв є строкowymi	Повноваження її носіїв є безстроковими
Формується виключно шляхом виборів	Формується виключно через призначення
Бере участь у формуванні судової влади	Не бере участі у формуванні законодавчої влади
Діяльність законодавчого органу влади може бути припинена достроково	Діяльність органу судової влади не може бути достроково припинена

Законодавча влада	Судова влада
Визначає правовий статус судової влади	Її статус визначається законодавчою владою, а судова влада, у свою чергу, здійснює конституційний контроль за діяльністю законодавчої влади
Видає акти як нормативні, так і індивідуальні	Видає індивідуальні акти, однак приймаючи деякі рішення, Конституційний Суд може виступати як «позитивний» законодавець

Ознаки судової та виконавчої влади

Судова влада	Виконавча влада
Застосовує закони	Виконує і застосовує закони
Видає тільки індивідуальні акти	Видає як індивідуальні акти, так і нормативні
Її носії недоторканні й незалежні	Її носії не є недоторканими й незалежними
Не існує вертикалі влади	Існує вертикаль влади
Не є можливим висловлення недовіри органам судової влади	Можливим є висловлення недовіри деяким органам виконавчої влади
Носії судової влади не можуть належати до політичних партій	Носії виконавчої влади, за деякими винятками, можуть належати до політичних партій
У системі судової влади не може бути політичних посад	У системі виконавчої влади деякі посади є політичними
Судова влада в особі Конституційного Суду може визнати неконституційними правові акти органу виконавчої влади (уряду), а адміністративні суди можуть скасувати правові акти інших органів виконавчої влади	Органи виконавчої влади не можуть скасовувати рішення органів судової влади, а мають (в особі Державної виконавчої служби та деяких інших органів виконавчої влади) забезпечити їх виконання

Ознаки органів державної влади та органів місцевого самоврядування

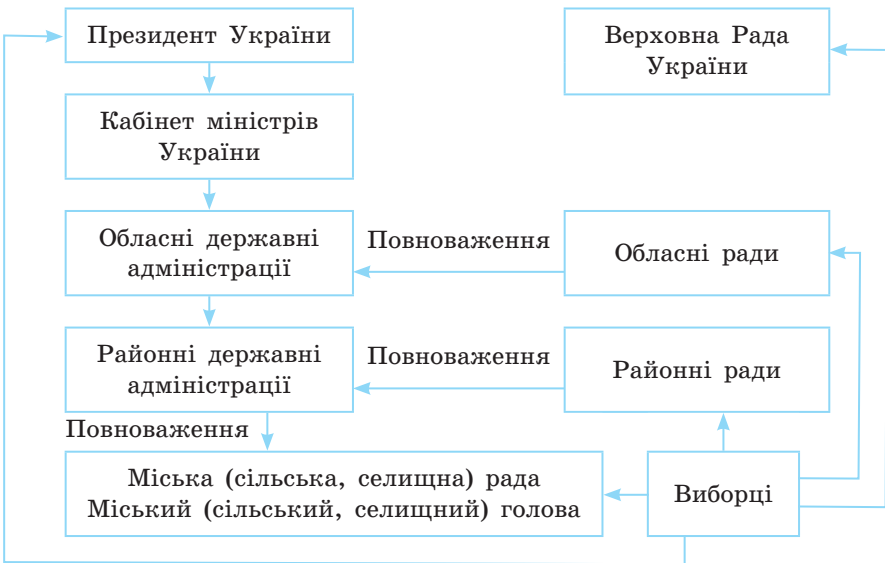
Органи державної влади	Органи місцевого самоврядування
Коло функцій органів державної влади ширше, ніж коло функцій органів місцевого самоврядування	Коло функцій органів місцевого самоврядування вужче, ніж коло функцій органів державної влади (наприклад, органи місцевого самоврядування не можуть виконувати судових функцій)
Усі види органів державної влади, передбачені законодавством, мають бути створені в обов'язковому порядку	Не всі органи місцевого самоврядування, передбачені законодавством, повинні бути створені в обов'язковому порядку (наприклад, органи самоорганізації населення)
Усі працівники органів державної влади виконують свої повноваження на платній основі	В органах місцевого самоврядування деякі повноваження виконуються на громадських засадах
Видають як закони, так і підзаконні акти	Видають тільки підзаконні акти
Деякі носії державної влади є недоторканими	Носії владних повноважень органів місцевого самоврядування недоторканими бути не можуть
Стосовно деяких працівників органів державної влади існує заборона щодо членства у політичних партіях	Носії владних повноважень органів місцевого самоврядування можуть бути членами політичних партій
Деякі органи державної влади мають право контролювати діяльність органів місцевого самоврядування	Органи місцевого самоврядування не можуть контролювати діяльність органів державної влади, однак районні та обласні ради мають право висловити недовіру главі відповідної державної адміністрації

Органи державної влади	Органи місцевого самоврядування
Місцеві державні адміністрації, які є органами виконавчої (державної) влади, можуть отримувати у порядку делегування повноваження від органів місцевого самоврядування	Органам місцевого самоврядування законом можуть надаватися деякі повноваження органів виконавчої (державної) влади

Орган державної влади — це організаційно відокремлена і відносно автономна складова частина єдиного державного апарату України, який представляє колектив громадян України (або одна особа), які мають спеціальний статус та наділені владними повноваженнями, що реалізуються у визначених законом правових та організаційних формах.

Місцеве самоврядування в Україні — це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста — самостійно розв'язувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Організація державної влади та місцевого самоврядування в Україні

Звернення громадян

Види звернень громадян	
Вид звернення	Зміст виду звернення
Пропозиція	Звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, удосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства
Заява	Звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності
Клопотання	Письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо
Скарга	Звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб

Ознаки скарги й заяви	
Скарга	Заява
Передбачає поновлення порушених законних прав та інтересів	Передбачає сприяння в реалізації законних прав та інтересів

Скарга	Заява
Може подаватися тільки особисто	Може подаватися як особисто, так і через представника
Законодавством встановлено строк подання	Законодавством не встановлено строк подання
Існує заборона щодо направлення скарг осіб на розгляд тим органам або посадовим особам, дії чи рішення яких оскаржуються	Заява може бути направлена на розгляд тих органів або посадових осіб, які мають право її розглянути, однак заявник звернувся із заявою не до цих органів, а до вищих у порядку підлеглості

Ознаки пропозиції та електронної петиції

Пропозиція	Електронна петиція
Є зверненням громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства	Є особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування, яка за своїм змістом зазвичай є пропозицією, однак не виключено, що може бути також скаргою або заявою
Може бути як індивідуальним зверненням, так і колективним	Для того щоб звернення було розглянуто як електронна петиція, законом встановлено мінімальну кількість підписів, які необхідно зібрати на її підтримку протягом тримісячного строку
Коло суб'єктів, до яких можна звернутися з пропозицією, значно ширше, ніж коло суб'єктів, до яких можна звернутися з електронною петицією	Коло суб'єктів, до яких можна звернутися з електронною петицією, значно вужче, ніж коло суб'єктів, до яких можна звернутися з пропозицією

Пропозиція	Електронна петиція
Закон не містить обмежень щодо змісту пропозиції	Законом визначено певні обмеження щодо змісту електронної петиції
Пропозиція, у тому числі й та, що подається в електронній формі, оприлюдненню на веб-сайтах не підлягає	Електронна петиція оприлюднюється на відповідних веб-сайтах
Відповідь на пропозицію, у тому числі й ту, що подається в електронній формі, надсилається особам, які звернулися з пропозицією	Відповідь на електронну петицію публікується на веб-сайтах тих органів, які її розглядають, і крім цього письмова відповідь надсилається автору петиції та громадському об'єднанню, яке організувало збір підписів на підтримку петиції
Має бути розглянута протягом одного місяця	Має бути розглянута не пізніше десяти робочих днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду

Етапи проходження петиції, адресованої Президенту України	
Етап	Дії, які вчиняються
Створення електронної петиції	Громадяни можуть звернутися до Президента України з електронною петицією через офіційний веб-сайт Президента України, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. В електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти. На веб-сайті Президента України або громадського об'єднання, що здійснює збір підписів, обов'язково зазначаються дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали електронну петицію. Для створення електронної петиції до Президента України,

Етап	Дії, які вчиняються
Створення електронної петиції	її автор (ініціатор) заповнює спеціальну форму на офіційному веб-сайті Президента України або веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій, та розміщує текст електронної петиції
Оприлюднення електронної петиції	Електронна петиція оприлюднюється на офіційному веб-сайті Президента України або на веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій, протягом двох робочих днів з дня надсилання її автором (ініціатором)
Збір підписів на підтримку електронної петиції	<ul style="list-style-type: none"> • Дата оприлюднення електронної петиції на офіційному веб-сайті Президента України або на веб-сайті громадського об'єднання є датою початку збору підписів на її підтримку. • Відповідні органи державної влади, органи місцевого самоврядування та громадські об'єднання під час збору підписів на підтримку електронної петиції зобов'язані забезпечити: <ul style="list-style-type: none"> • безоплатність доступу та користування інформаційно-телекомунікаційною системою, за допомогою якої здійснюється збір підписів; • електронну реєстрацію громадян для підписання петиції; • недопущення автоматичного введення інформації, у тому числі підписання електронної петиції, без участі громадянина; • фіксацію дати і часу оприлюднення електронної петиції та підписання її громадянином. • Електронна петиція, яка в установлений строк не набрала необхідної кількості голосів на її підтримку, після завершення строку збору підписів на її підтримку розглядається як звернення громадян. • Електронна петиція, адресована Президенту України, підлягає розгляду саме як електронна петиція тільки за умови збору на її підтримку не менше ніж 25 тис. підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції

Етап	Дії, які вчиняються
<p>Оприлюднення на офіційному веб-сайті Президента України інформації про початок розгляду електронної петиції</p>	<p>Інформація про початок розгляду електронної петиції, яка в установлений строк набрала необхідну кількість голосів на її підтримку, оприлюднюється на офіційному веб-сайті Президента України не пізніше ніж через три робочі дні після набрання необхідної кількості підписів на підтримку петиції, а в разі отримання електронної петиції від громадського об'єднання — не пізніше ніж через два робочі дні після отримання такої петиції</p>
<p>Розгляд електронної петиції</p>	<p>Розгляд електронної петиції здійснюється невідкладно, але не пізніше десяти робочих днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду</p>
<p>Оголошення про прийняте рішення стосовно електронної петиції</p>	<p>Про підтримку або непідтримку електронної петиції публічно оголошується на офіційному веб-сайті Президентом України. У відповіді на електронну петицію повідомляється про результати розгляду порушених у ній питань із відповідним обґрунтуванням</p>

Правові задачі та ситуації

Перевірте себе

РОЗДІЛ 4. НЕПОВНОЛІТНІ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ, СІМЕЙНИХ, ТРУДОВИХ, АДМІНІСТРАТИВНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Цивільна дієздатність і цивільна правоздатність. Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх

Цивільна правоздатність — це здатність особи мати цивільні права та обов'язки.

Цивільна дієздатність — здатність фізичної особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Ознаки цивільних правовідносин

- Це майнові (відносини власності і товарно-грошові) і особисті немайнові відносини, врегульовані нормами цивільного права.
- Їхні учасники характеризуються майновою відокремленістю та юридичною рівністю.
- Суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки учасників цивільно-правових відносин виникають, змінюються і припиняються на підставі юридичних фактів

Види дієздатності

Вид дієздатності	Правомочності особи залежно від виду дієздатності
Часткова (особи віком до 14 років)	<ul style="list-style-type: none">• Самостійно вчиняти дрібні побутові правочини.• Здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом
Неповна (особи віком від 14 до 18 років)	<ul style="list-style-type: none">• Самостійно здійснювати майнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.• Самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами.

Вид дієздатності	Правомочності особи залежно від виду дієздатності
Неповна (особи віком від 14 до 18 років)	<ul style="list-style-type: none"> • Самостійно реалізовувати права бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи. • Самостійно укладати договори банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним ним на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку). • Вчинювати правочин щодо транспортних засобів або нерухомого майна за письмовою нотаріально посвідченою згодою батьків та з дозволу органу опіки та піклування. • Розпоряджатися грошовими коштами, що внесені повністю або частково іншими особами у фінансову установу на ім'я неповнолітньої особи
Повна	Можливість самостійно вступати в будь-які цивільно-правові відносини
Обмежена	Можливість самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини
Недієздатність	Відсутність можливості вступу в будь-які цивільно-правові відносини

Ознаки правоздатності та дієздатності фізичної особи

Правоздатність	Дієздатність
Виникає з моменту народження особи	Виникає у повному обсязі з досягненням особою повноліття
Надає можливість особі брати участь у цивільному обороті за допомогою своїх законних представників за умови відсутності належного обсягу дієздатності	Надає особі можливість самостійно брати участь у цивільному обороті
Може бути недієздатною	Завжди є правоздатною
Не залежить від віку й стану психіки	Залежить від віку й стану психіки

Правоздатність	Дієздатність
У випадку обмеження правоздатності настає і обмеження дієздатності	Обмеження цивільної дієздатності можливе без обмеження правоздатності
Особу не можна позбавити правоздатності	Особу можна визнати недієздатною

Власність неповнолітніх

Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власнику належать права володіння, користування то розпорядження своїм майном.

Власність малолітніх і неповнолітніх осіб	
Власність малолітніх осіб	Власність неповнолітніх осіб
Можуть самостійно набувати право власності тільки через укладення дрібних побутових правочинів	Можуть самостійно набувати право власності не тільки через укладення дрібних побутових правочинів, а й шляхом укладення правочинів, які виходять за межі дрібних побутових, розпоряджаючись при цьому своїми доходами, отримувати дивіденди від участі у заснуванні юридичних осіб, відсотки за депозитом як від власного внеску, так і від внеску інших осіб на ім'я неповнолітніх осіб, від самостійної реалізації майнових прав інтелектуальної власності
Не можуть самостійно реалізовувати майнові права інтелектуальної власності	Можуть самостійно реалізовувати майнові права інтелектуальної власності
Не можуть укладати правочини щодо набуття права власності на нерухомість і транспортні засоби, навіть за згодою батьків і з дозволу органу опіки та піклування	Можуть укладати правочини щодо набуття права власності на нерухомість і транспортні засоби, однак тільки за згодою батьків і з дозволу органу опіки та піклування

Власність малолітніх осіб	Власність неповнолітніх осіб
Успадковують майно автоматично, відмовитися від спадщини не можуть	Успадковують майно самостійно, відмовитися від спадщини можуть тільки за згодою батьків та дозволом органу опіки та піклування
Своїм майном самостійно управляти не можуть, однак можуть самостійно визначити свої потреби та інтереси, а батьки мають здійснювати управління майном малолітньої особи, враховуючи такі потреби та інтереси	Управляють своїм майном самостійно, однак у випадках, визначених законом, на укладення деяких правочинів вимагається згода батьків

Захист прав споживачів

Споживач — фізична особа, яка придбала, замовила, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Виробник — суб'єкт господарювання, який виробляє товар або заявляє про себе як про виробника товару чи про виготовлення такого товару на замовлення, розміщуючи на товарі та (або) на упаковці чи супровідних документах, що разом із товаром передаються споживачеві, своє найменування (ім'я), торговельну марку.

Права споживачів

- Захист своїх прав державою.
- Право на належну якість продукції та обслуговування.
- Право на безпеку продукції.
- Право на необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця).
- Право на відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону.
- Право на звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав.
- Право на об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів)

Обов'язки споживачів

- Перед початком експлуатації товару уважно ознайомитися з правилами експлуатації, викладеними в наданій виробником (продавцем, виконавцем) документації на товар.
- У разі необхідності роз'яснення умов та правил використання товару — до початку використання товару звернутися за роз'ясненнями до продавця (виробника, виконавця) або до іншої вказаної в експлуатаційній документації особи, що виконує їх функції.
- Користуватися товаром згідно з його цільовим призначенням та дотримуватися умов (вимог, норм, правил), встановлених виробником товару (виконавцем) в експлуатаційній документації.
- Із метою запобігання негативним для споживача наслідкам використання товару — застосовувати передбачені виробником у товарі засоби безпеки з дотриманням передбачених експлуатаційною документацією спеціальних правил, а в разі відсутності таких правил у документації — дотримуватися звичайних розумних заходів безпеки, встановлених для товарів такого роду

Сім'я. Шлюб. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей

Шлюб — добровільний сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Недійсність шлюбу — це форма відмови держави від визнання укладеного шлюбу як юридично значущого акта, виражена в рішенні суду, винесеному в порядку цивільного судочинства у зв'язку з порушенням установлених законом умов укладання шлюбу, що є своєю суттю заходом захисту.

Обов'язки батьків

- Забрати дитину з пологового будинку.
- Зареєструвати народження дитини, присвоїти їй прізвище, ім'я та по батькові.
- Виховувати та навчати дитину, забезпечити здобуття нею повної загальної середньої освіти, піклуватися про її здоров'я, фізичний, моральний і духовний розвиток.
- Поважати дитину, представляти й захищати її права та інтереси.
- Утримуватися від будь-яких видів експлуатації дитини, застосування до неї фізичних покарань та інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Обов'язки батьків

- Утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Якщо повнолітні син чи дочка продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, то батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення 23 років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу

Права батьків

- Право залишити дитину в пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я, якщо вона має істотні вади фізичного і (або) психічного розвитку, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення.
- Переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини, на безперешкодне спілкування з дитиною.
- Переважне право перед іншими особами на те, щоб малолітня особа проживала з ними, а також на відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду.
- Право на звернення за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом.
- Право управління майном малолітньої дитини без спеціальних на те повноважень.
- Право використовувати дохід, одержаний від використання майна малолітньої дитини, на виховання та утримання інших дітей та на невідкладні потреби сім'ї.
- Право на одержання утримання від повнолітніх сина (дочки), якщо батьки є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги

Права та обов'язки дітей

- Право на належне батьківське виховання і піклування.
- Право протидіяти неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо дитини.
- Право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, а також до суду, якщо дитина досягла 14 років (у тому числі стосовно позбавлення батьків або одного з них батьківських прав).
- Із досягненням семи років давати згоду на зміну прізвища, якщо змінюється прізвище її батьків. Із досягненням десяти років

Права та обов'язки дітей

разом із батьками визначати своє місце проживання, якщо батьки проживають окремо. Із досягненням 14 років самостійно визначати з ким із батьків проживати, та давати згоду на зміну її по батькові, якщо батько змінив своє ім'я.

- Право дитини на врахування її думки, при вирішенні питань, що стосуються її життя.
- Право власності на майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини. Право на користування тим майном, яке належить батькам дитини, що забезпечує її виховання та розвиток.
- Право на утримання з боку батьків. Право власності на аліменти, отримані від одного з батьків.
- Обов'язок піклуватися про батьків, проявляти про них турботу та надавати їм допомогу

Ознаки сім'ї

Спільне
проживання

Спільний побут

Наявність
взаємних прав
та обов'язків

Підстави виникнення сім'ї

Шлюб

Усинов-
лення

Кровне
споріднення

Інші підстави, не заборонені законом і такі, що не суперечать моральним засадам суспільства

Припинення шлюбу

Смерть одного
із подружжя

Розірвання шлюбу

Оголошення померлим
одного із подружжя

За спільною
заявою подружжя
державними
органами РАЦС

За позовом
одного із
подружжя
судом

За спільною
заявою
подружжя
судом

Недійсність шлюбу

Нікчемний шлюб	<ul style="list-style-type: none"> • Зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі. • Недійсним є шлюб, зареєстрований між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідним братом і сестрою. • Зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною
Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду	<ul style="list-style-type: none"> • Фіктивний. • Зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка
Шлюб, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду	<ul style="list-style-type: none"> • Зареєстрований між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною з порушенням вимог, встановлених частиною п'ятою статті 26 сімейного Кодексу. • Зареєстрований між двоюрідними братом та сестрою; між тіткою, дядьком та племінником, племінницею. • Зареєстрований з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого із подружжя і (або) їх нащадків. • Зареєстрований з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб

Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування

Ознаки опіки та усиновлення	
Опіка	Усиновлення
Опікун тимчасово (до досягнення дитиною 14-річного віку) заміщає дитині батьків	Усиновленій особі усиновлювач у юридичному розумінні стає батьком (матір'ю)
Опіка не передбачає таємницю	При усиновленні може мати місце таємниця усиновлення

Опіка	Усиновлення
Опікун і його підопічний не мають право на спадщину (у випадку спадкування за законом)	Усиновлювачі мають право на спадщину усиновленого, й навпаки
Опікун не може бути записаний батьком (матір'ю) підопічного	Усиновлювач може бути записаний батьком (матір'ю) усиновленої дитини
Опіка не передбачає можливості зміни прізвища, імені та по батькові підопічного	При усиновленні можлива зміна прізвища, імені та по батькові усиновленого
Встановлення опіки не можна визнати недійсним	Усиновлення можна визнати недійсним
Для встановлення опіки не потрібна згода іншого із подружжя	Для усиновлення потрібна згода іншого із подружжя (крім випадків, коли той є недієздатним)
Опіка може встановлюватися органом опіки та піклування	Усиновлення не може встановлюватися органом опіки та піклування
Опіка може бути встановлена до досягнення дитиною 14-річного віку	Усиновленою може бути особа до досягнення 18 років (іноді і повнолітня)
Опіку над дитиною може здійснювати освітній заклад або заклад охорони здоров'я	Усиновлення над дитиною не може здійснювати освітній заклад або заклад охорони здоров'я
Законом не встановлена мінімальна різниця у віці між опікуном і підопічним	Законом встановлена мінімальна різниця у віці між усиновлювачем і усиновленим

Ознаки опіки й патронату

Опіка	Патронат
Опіка — це тривалий догляд за дитиною, захист її особистих і майнових прав	Патронат над дитиною — це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на

Опіка	Патронат
	період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин
Опікун — це повнолітня особа, яка не є професійним вихователем і зазвичай перебуває із дитиною у родинних стосунках	Патронатний вихователь — це повнолітня особа, яка пройшла спеціальний курс підготовки і виконує свої обов'язки на професійній основі, як правило не перебуває із дитиною у родинних стосунках
Опікун не зараховується на роботу за трудовим договором	Патронатний вихователь зараховується на роботу за трудовим договором до бюджетної установи соціального захисту населення
Передача дитини під опіку здійснюється без згоди батьків, до того ж опіка може встановлюватися над дітьми-сиротами і тому згода батьків на передачу дитину під опіку надаватися не може через їх (батьків) відсутність	Влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя здійснюється за письмовою згодою її батьків (за умови, що батьків не позбавлено батьківських прав, дитину не відібрано від них і в деяких інших випадках)
Опіку над дитиною може здійснювати освітній заклад або заклад охорони здоров'я	Патронат над дитиною не може здійснювати освітній заклад або заклад охорони здоров'я
Дитина може перебувати під опікою до досягнення нею 14-річного віку	Максимальний строк перебування дитини в сім'ї патронатного не може перевищувати шести місяців, а, як правило, має становити не більше трьох місяців
Відносини по опіці виникають на підставі рішення суду або рішення органу державної виконавчої влади (адміністративного акту)	Відносини патронату виникають на підставі договору

Опіка	Патронат
При виборі опікуна для дитини її бажання враховується	При виборі патронатного вихователя для дитини її бажання не враховується
В опікуна дещо більшим є обсяг прав та обов'язків, ніж у патронатного вихователя	У патронатного вихователя дещо менший обсяг прав та обов'язків, ніж в опікуна

Ознаки усиновлення та піклування

Усиновлення	Піклування
Усиновлення є юридичним актом, що встановлює між усиновлювачем та усиновленим такі правові відносини, які існують між батьками та дітьми	Піклування — це призначення піклування для захисту (охорони) прав та інтересів особи, яка, не маючи повної дієздатності, не може повною мірою здійснювати цивільні права і створювати для себе цивільні обов'язки
Усиновлення може проводитися щодо дитини від народження до досягнення нею 18-річного віку, а в окремих випадках — ще й повнолітніх	Піклування встановлюється над неповнолітніми віком від 14 до 18 років
Усиновлювачі мають право на спадщину усиновленого і навпаки	Піклувальник і підопічний не мають право на спадщину один за одним, якщо спадкування відбувається за законом
При усиновленні можлива зміна прізвища, імені та по батькові усиновленого	При піклуванні не передбачена можливість зміни прізвища, імені та по батькові підопічного
Усиновлення можна визнати недійсним	Встановлення піклування не можна визнати недійсним
Для усиновлення дитини потрібна згода іншого із подружжя	Для встановлення піклування не вимагається згода іншого із подружжя

Усиновлення	Піклування
Рішення про усиновлення може приймати тільки суд	Рішення про встановлення піклування може приймати як суд, так і орган опіки та піклування
Законом встановлена мінімальна різниця у віці між усиновлювачем і усиновленим	Законом не встановлена мінімальна різниця у віці між піклувальником та підопічним

Ознаки патронату та прийомної сім'ї	
Патронат	Прийомна сім'я
Патронат над дитиною — це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин	Прийомна сім'я — це сім'я, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування
Дитина передається на виховання патронатному вихователю за договором, який укладається між органом опіки та піклування і патронатним вихователем	У прийомну сім'ю дитина передається на виховання за договором про влаштування дітей до прийомної сім'ї, який укладається між прийомними батьками і відповідним органом державної влади чи місцевого самоврядування
У сім'ю патронатного вихователя можуть бути одночасно влаштовані лише діти, які є між собою рідними братами та сестрами, або діти, які виховуються в одній сім'ї	До прийомної сім'ї можуть бути передані діти, які не є рідними братами і сестрами і які не виховувалися в одній сім'ї
На передачу дитини у сім'ю патронатного вихователя згода дитини не вимагається	На передачу дитини до прийомної сім'ї потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити

Патронат	Прийомна сім'я
У сім'ї патронатного вихователя дитина може перебувати у віці не старше 18-ти років	Дитина може перебувати у прийомній сім'ї і до більш старшого віку, за умови, що вона навчається у професійно-технічних, вищих навчальних закладах I—IV рівнів акредитації (до закінчення цього закладу)
Патронатний вихователь зараховується на роботу за трудовим договором до бюджетної установи соціального захисту населення, повинен пройти спеціальний курс підготовки і виконує свої обов'язки на професійній основі	Прийомні батьки не є професійними вихователями і не зараховуються на роботу за трудовим договором до бюджетної установи соціального захисту населення
Обсяг прав та обов'язків патронатного вихователя є дещо вужчим, ніж обсяг прав і обов'язків батьків-вихователів	Обсяг прав та обов'язків батьків-вихователів є дещо ширшим, ніж обсяг прав і обов'язків патронатного вихователя

Неповнолітні як учасники трудових правовідносин

Трудовий договір — це угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, із підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівнику заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Припинення трудового договору — це одностороннє волевиявлення працівником чи власником або на вимогу особи, яка не є стороною трудового договору, направлене на розірвання трудових правовідносин.

Робочий час — це час, протягом якого працівник виконує свої трудові обов'язки.

Час відпочинку — це час, у який працівник є вільним від виконання своїх трудових обов'язків і який він використовує на власний розсуд.

Заробітна плата — це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівнику за виконану ним роботу.

Мінімальна заробітна плата — це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може проводитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт).

Роботодавець і працівник	
Роботодавець	Працівник
Може бути як юридична особа, так і фізична	Може бути тільки фізична особа
Якщо роботодавцем є фізична особа, то трудова правосуб'єктність у нього може виникати з 18 років, а якщо йому було надано повну дієздатність у зв'язку із заняттям підприємницькою діяльністю, — то не раніше ніж із 16 років	Трудова правосуб'єктність виникає з 16 років
Від роботодавця вимагається здатність забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін	Від працівника вимагається здатність за рівнем кваліфікації, станом здоров'я, віком тощо виконувати роботу, обумовлену угодою сторін
Може вимагати припинення трудових відносин тільки у випадках, визначених законом	Може вимагати припинення трудових відносин на власний розсуд
Здійснює свою трудову правоздатність через свої органи, якщо є юридичною особою, і безпосередньо, якщо є фізичною особою	Здійснює свою трудову правоздатність безпосередньо
При припиненні роботодавця — юридичної особи трудові відносини припиняються не завжди	При припиненні (смерті) працівника трудові відносини припиняються автоматично
Не є суб'єктом дисциплінарної відповідальності	Є суб'єктом дисциплінарної відповідальності

Роботодавець	Працівник
Не може звернутися до комісії з трудових спорів за захистом своїх прав	Може звернутися до комісії з трудових спорів за захистом своїх прав
Може приймати локальні нормативно-правові акти	Може брати участь у прийнятті колективного договору шляхом голосування на зборах трудового колективу
Може проводити випробування щодо працівника	Не може проводити випробування щодо роботодавця

Скорочений робочий час і неповний робочий час

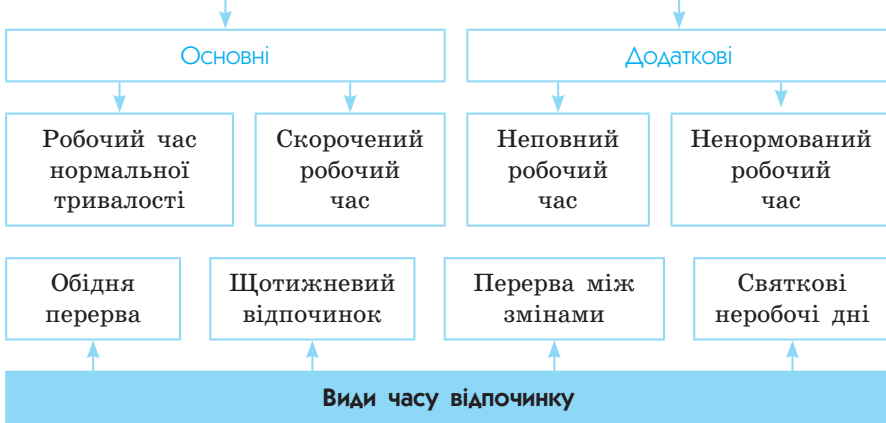
Скорочений робочий час	Неповний робочий час
Встановлюється законом	Встановлюється угодою між працівником і роботодавцем
Працівник має право на оплату праці в розмірі повної тарифної ставки повного окладу	Розмір оплати праці залежить від обсягів відпрацьованого часу або виконаної роботи
Конкретна тривалість роботи визначається законом залежно від віку працівника й характеру його роботи	Конкретна тривалість встановлюється угодою між працівником і роботодавцем незалежно від віку працівника й характеру його роботи
<ul style="list-style-type: none"> • Існує чіткий перелік працівників, які мають працювати за скороченим робочим часом. • Не ділиться на підвиди 	<ul style="list-style-type: none"> • Є особи, яким роботодавець зобов'язаний надати можливість працювати за неповним робочим часом, якщо вони цього просять, а іншим особам роботодавець має право надати таку можливість, але це не є його обов'язком. • Ділиться на підвиди: неповний робочий день та неповний робочий тиждень

Відпустка як різновид часу відпочинку та інші види часу відпочинку

Відпустка	Інші різновиди часу відпочинку
Питання надання відпусток врегульоване спеціальним законом	Питання інших видів часу відпочинку регулюється Кодексом Законів про працю України, підзаконними актами та колективними договорами
Деякі види відпусток не призначені для відпочинку (наприклад, творча)	Призначені виключно для відпочинку
Є довготривалим часом виду відпочинку	Є короткотривалими видами часу відпочинку
Здебільшого використовуються працівниками одного підприємства в різний час згідно з графіком	У більшості випадків використовуються працівниками одного підприємства одночасно
Якщо працівник скористався своїм правом на відпустку, то, перебуваючи у відпустці, він отримує грошову винагороду (за винятком відпустки без збереження зарплати)	Якщо працівник використовує інші види часу відпочинку, то у цей період він не отримує жодних грошових виплат
Тривалість деяких видів відпусток може залежати від страхового стажу працівника, від його професії	Тривалість інших видів відпочинку, як правило, не залежить від страхового стажу працівника, від його професії
Право на деякі види відпусток мають тільки окремі категорії працівників	Право на інші види часу відпочинку мають всі категорії працівників
Може використовуватися частинами	Як правило, не може використовуватися частинами
За настання певних обставин допускається відкликання з відпустки за згодою працівника	Можливість залучення працівника до виконання трудових обов'язків під час використання ним інших видів часу відпочинку, як правило, не може відбуватися (за винятком роботи у вихідні дні)

Відпустка	Інші різновиди часу відпочинку
	у випадках, чітко визначених законом. У цьому разі згода працівника не вимагається)

Види робочого часу

Відпустки

Працевлаштування неповнолітніх

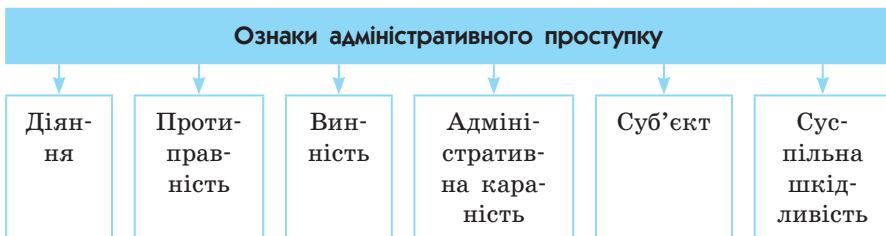
Особливості праці та відпочинку неповнолітніх

- На них поширюються всі загальні правила прийому на роботу.
- Для прийому неповнолітнього на роботу віком від 14 до 16 років необхідна згода одного з батьків або особи, яка їх замінює.
- При прийнятті на роботу вони підлягають обов'язковому медичному огляду, а в подальшому, до досягнення ними 21 року, — щорічному обов'язковому медичному огляду.
- Серед обов'язкових документів вони повинні подати довідку про стан здоров'я.
- Для них не встановлюється випробування при прийнятті на роботу, з ними не може бути укладено договір про повну матеріальну відповідальність.
- Якщо неповнолітній звертається з приводу прийому на роботу з направленням комісії у справах неповнолітніх, то йому не може бути відмовлено у працевлаштуванні, і він приймається на роботу в обов'язковому порядку.
- Тривалість роботи неповнолітніх віком від 16 до 18 років не може перевищувати 36 годин на тиждень.
- Тривалість роботи неповнолітніх віком від 14 до 16 років у канікулярний період не може перевищувати 24 годин на тиждень і 12 годин на тиждень у період навчання, але не більше ніж дві години на день у післяурочний час.

Особливості праці та відпочинку неповнолітніх

- Забороняється залучати неповнолітніх на важких, шкідливих, підземних, надурочних роботах та на роботах у вихідні дні і в нічний зміну.
- Тривалість щорічної відпустки неповнолітнього працівника становить 31 календарний день, надається працівнику у зручний для нього час, може надаватися у повному обсязі до закінчення шести-місячного строку на роботі з моменту працевлаштування.
- Для робітників віком до 18 років норми виробітку встановлюються виходячи з норм виробітку дорослих робітників пропорційно скороченому робочому часу для осіб, що не досягли 18 років.
- Звільнення працівників молодше 18 років з ініціативи роботодавця допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) комісії у справах неповнолітніх. При цьому звільнення з підстав, зазначених у пунктах 1 (зміни в організації виробництва і праці, у тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення кількості або штату працівників), 2 (виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи) і 6 (поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу) КЗпП провадиться лише у виняткових випадках і не допускається без працевлаштування.
- Батьки, усиновлювачі і піклувальники неповнолітнього, а також державні органи та службові особи, на яких покладено нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім, у тому числі й строкового, коли продовження його чинності загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси

Адміністративне правопорушення та адміністративна відповідальність

Підстави адміністративної відповідальності

Фактична	Процесуальна
наявність у діянні особи складу адміністративного правопорушення	рішення уповноваженого органу про притягнення конкретної особи до адміністративної відповідальності

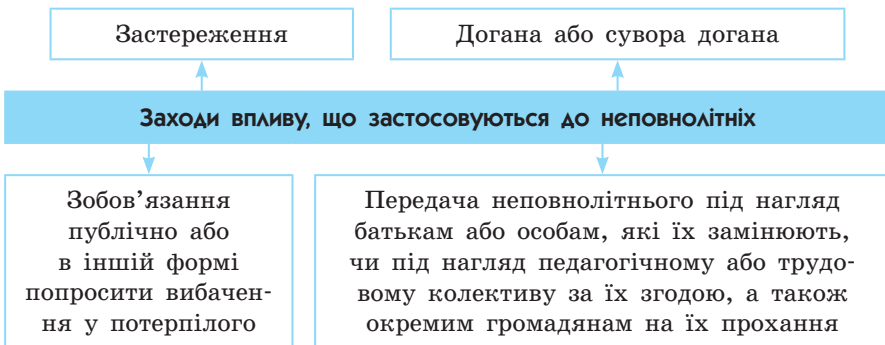
Адміністративні стягнення

Вид стягнення	Характеристика
Попередження	Виноситься в письмовій формі. У передбачених законом випадках фіксується іншим установленим способом
Штраф	Є грошовим стягненням, що накладається на громадян, посадових та юридичних осіб за адміністративні правопорушення у випадках і розмірі, встановлених КУпАП
Штрафні бали	Є стягненням, що накладається на громадян за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, установлені КУпАП
Оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення	Полягає в його примусовому вилученні за рішенням суду і наступній реалізації з передачею вирученої суми колишньому власникові з відрахуванням витрат по реалізації вилученого предмета
Конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення	Полягає в примусовій безоплатній передачі цього предмета у власність держави за рішенням суду. Конфісковано може бути лише предмет, який є у приватній власності порушника

Вид стягнення	Характеристика
<p>Позбавлення спеціального права, наданого даному громадянинуві</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Позбавлення наданого даному громадянинуві права полювання застосовується на строк до трьох років за грубе або систематичне порушення порядку користування цим правом. • Позбавлення наданого даному громадянинуві права керування транспортними засобами застосовується на строк до трьох років за грубе або повторне порушення порядку користування цим правом або на строк до десяти років за систематичне порушення порядку користування цим правом. • Позбавлення права керування засобами транспорту не може застосовуватись до осіб, які користуються цими засобами в зв'язку з інвалідністю, за винятком випадків керування в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, а також у разі невиконання вимоги поліцейського про зупинку транспортного засобу, залишення на порушення вимог встановлених правил місця дорожньо-транспортної пригоди, учасниками якої вони є, ухилення від огляду на наявність алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції. • Позбавлення права полювання не може застосовуватись до осіб, для яких полювання є основним джерелом існування
<p>Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Призначається судом на строк від шести місяців до одного року, незалежно від того, чи передбачене воно в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КУпАП, коли з урахуванням характеру адміністративного правопорушення, вчиненого за посадою, особи, яка

Вид стягнення	Характеристика
<p>Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю</p>	<p>вчинила адміністративне правопорушення, та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за нею права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Призначається судом строком на один рік, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КУпАП
<p>Громадські роботи</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) на строк від 20 до 60 годин і відбуваються не більше ніж чотири години на день. • Не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, жінкам, старшим за 55 років, та чоловікам, старшим за 60 років
<p>Виправні роботи</p>	<p>Застосовуються на строк до двох місяців із відбуванням їх за місцем постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і з відрахуванням до 20 % її заробітку в доход держави. Виправні роботи призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею)</p>
<p>Суспільно корисні роботи</p>	<p>Полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, оплачуваних робіт, вид яких визначає відповідний орган місцевого самоврядування. Призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) на строк від 120 до 240 годин і виконуються не більше восьми годин, а неповнолітніми — не більше двох годин</p>

Вид стягнення	Характеристика
Суспільно корисні роботи	на день. Не призначаються особам, визаним інвалідами I або II групи, вагітним жінкам, жінкам, старшим за 55 років, та чоловікам, старшим за 60 років
Адміністративний арешт	Установлюється і застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративних правопорушень на строк до 15 діб. Призначається районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею). Не може застосовуватись до вагітних жінок, жінок, що мають дітей віком до 12 років, до осіб, які не досягли 18 років, до інвалідів I і II груп
Арешт з утриманням на гауптвакті	Встановлюється і застосовується лише у виключних випадках за окремі види військових адміністративних правопорушень на строк до десяти діб. Призначається районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею). Не може застосовуватись до військовослужбовців-жінок

Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх

- Відповідальність за скоєння адміністративних правопорушень настає із досягненням неповнолітніми 16-річного віку. Скоєння адміністративного правопорушення неповнолітнім є обставиною, яка пом'якшує адміністративну відповідальність.

- До осіб віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, у переважній більшості випадків застосовуються не стягнення, а заходи впливу (зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; застереження; догана або суворі догани; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, що їх замінюють, чи під нагляд педагогічному чи трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання).
- Однак за вчинення деяких видів правопорушень неповнолітні (віком від 16 до 18 років) підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. До таких правопорушень, зокрема, належать:
 - незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах;
 - дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати;
 - керування транспортним засобом особою, яка не має відповідних документів на право керування таким транспортним засобом або не пред'явила їх для перевірки;
 - порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами та особами, які керують гужовим транспортом, і погоничами тварин;
 - пошкодження автомобільних доріг, вулиць, дорожніх споруд, залізничних переїздів і технічних засобів регулювання дорожнього руху, створення перешкод для руху;
 - дрібне хуліганство;
 - поширення неправдивих чуток;
 - стрільба з вогнепальної, холодної металевий чи пневматичної зброї;
 - злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця.
- До неповнолітніх за скоєння адміністративного правопорушення не може бути застосовано найбільш суворий вид адміністративного стягнення — адміністративний арешт.
- До адміністративної відповідальності неповнолітніх може бути притягнутий тільки суд.
- Існують процесуальні гарантії для неповнолітніх, спрямовані на встановлення істини, перевиховання порушника і профілактику правопорушень

Кримінальне правопорушення та кримінальна відповідальність

Склад злочину	
Об'єкт	<ul style="list-style-type: none"> • Основний • Додатковий • Обов'язковий • Факультативний
Об'єктивна сторона	<ul style="list-style-type: none"> • Діяння • Знаряддя і засоби • Причинно-наслідковий зв'язок • Спосіб • Час, місце, обстановка
Суб'єкт	<ul style="list-style-type: none"> • Загальний • Спеціальний
Суб'єктивна сторона	<ul style="list-style-type: none"> • Вина <ul style="list-style-type: none"> • Умисна <ul style="list-style-type: none"> • Прямий умисел • Непрямий умисел • Необережна <ul style="list-style-type: none"> • Злочинна недбалість • Злочинна самовпевненість • Мотив • Мета • Емоційний стан

Кримінальні покарання	
Вид покарання	Характеристика
Штраф	<p>Грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині Кримінального кодексу України (ККУ). Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до 50 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини ККУ не передбачено вищого розміру штрафу.</p>

Вид покарання	Характеристика
Штраф	Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини ККУ. З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року
Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу	Може бути призначене особі, засудженій за тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу
Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	Може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років
Громадські роботи	Полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Встановлюються на строк від 60 до 240 годин і відбуваються не більше ніж чотири години на день. Не призначаються особам, визнаним інвалідами I або II групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби
Виправні роботи	Призначаються на строк від шести місяців до двох років і відбуваються за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в доход держави в розмірі, встановленому вироком суду, у межах від 10 до 20 %. Не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по

Вид покарання	Характеристика
Виправні роботи	<p>догляду за дитиною, до непрацевдатних, до осіб, що не досягли 16 років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування. Особам, які стали непрацевдатними після постановлення вироку суду, виправні роботи суд може замінити штрафом із розрахунку трьох встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за один місяць виправних робіт</p>
Службові обмеження для військовослужбовців	<p>Застосовується до засуджених військово-службовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених ККУ, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років призначити службове обмеження на той самий строк</p>
Конфіскація майна	<p>Полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються. Встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині ККУ</p>

Вид покарання	Характеристика
Арешт	<p>Полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Військовослужбовці відбувають арешт на гауптвахті. Арешт не застосовується до осіб віком до 16 років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до семи років</p>
Обмеження волі	<p>Полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Встановлюється на строк від одного до п'яти років. Не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до 14 років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів I і II групи</p>
Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців	<p>Призначається військовослужбовцям строкової служби, військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом, особам офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу, особам офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом, військовослужбовцям, призваним на військову службу під час мобілізації, на особливий період (крім військовослужбовців-жінок), на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених ККУ, а також якщо суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк</p>
Позбавлення волі на певний строк	<ul style="list-style-type: none"> • Полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. • Позбавлення волі встановлюється на строк від одного до 15 років, за винятком випадків, передбачених ККУ

Вид покарання	Характеристика
Довічне позбавлення волі	<ul style="list-style-type: none"> • Довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених ККУ, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. • Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку

Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх

- Сам факт скоєння злочину неповнолітнім є пом'якшуючою обставиною.
- Кримінальна відповідальність неповнолітніх настає з 16 років, однак за скоєння цілого ряду злочинів — із 14 (умисне вбивство (статті 115—117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (статті 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (ст. 113), бандитизм (ст. 257), терористичний акт (ст. 258), захоплення заручників (ст. 147 і 349), зґвалтування (ст. 152), сексуальне насильство (ст. 153), крадіжку (ст. 185, частина перша статей 262, 308), грабіж (статті 186, 262, 308), розбій (ст. 187, частина третя статей 262, 308), вимагання (статті 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя ст. 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини друга, третя статті 289), хуліганство (ст. 296).

Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх

- До неповнолітніх можуть бути застосовані такі основні види покарань, як штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк.
- До них можуть бути застосовані такі додаткові покарання, як штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.
- Як правило, позбавлення волі неповнолітнім призначається на строк не більше десяти років, а за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, та при призначенні покарання за сукупністю злочинів або вироків — на строк до 15 років.
- Тільки до неповнолітніх можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру.
- Испитовий строк для неповнолітніх у разі призначення їм покарання з випробуванням встановлюється від одного до двох років.
- Вони відбувають покарання у виховно-трудовах колоніях для неповнолітніх.
- Неповнолітнього, який уперше вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання.
- Для них передбачені пом'якшені умови звільнення від кримінальної відповідальності та покарання — за амністією, у результаті помилування, за відбуттям частини покарання тощо

Примусові заходи виховного характеру, що застосовуються до неповнолітніх

Застереження

Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього

Покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків

Передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання

Направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років

Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх

Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх	
Риси адміністративної відповідальності неповнолітніх	Риси кримінальної відповідальності неповнолітніх
Вчинення адміністративного проступку щодо неповнолітнього не є обставиною, що обтяжує відповідальність за адміністративне правопорушення	Вчинення злочину щодо неповнолітньої особи є обставиною, що обтяжує кримінальну відповідальність
Втягнення неповнолітніх в адміністративне правопорушення є обставиною, що обтяжує відповідальність за адміністративне правопорушення	Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність становить склад окремого злочину
Неповнолітні підлягають адміністративній відповідальності за відносно невелике коло адміністративних правопорушень, які можуть вчинятися загальним суб'єктом	Неповнолітні підлягають кримінальній відповідальності за всі види кримінальних правопорушень, які можуть вчинятися загальним суб'єктом
Адміністративна відповідальність за всі види адміністративних правопорушень настає з 16 років	Кримінальна відповідальність неповнолітніх за загальним правилом настає з 16 років, однак за скоєння деяких кримінальних правопорушень вона настає з 14 років
Коло обставин, які виключають адміністративну відповідальність неповнолітніх, є значно вужчим, ніж коло обставин, які виключають кримінальну відповідальність неповнолітніх	Коло обставин, які виключають кримінальну відповідальність неповнолітніх, є значно ширшим, ніж коло обставин, які виключають адміністративну відповідальність неповнолітніх

Риси адміністративної відповідальності неповнолітніх	Риси кримінальної відповідальності неповнолітніх
Незалежно від того, яке адміністративне правопорушення скоєно неповнолітнім, адміністративне стягнення на неповнолітнього може бути накладено не пізніше ніж через три місяці з дня вчинення правопорушення	Максимальний строк, протягом якого неповнолітнього може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за скоєнням злочину залежить від виду злочину за ступенем тяжкості
Притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності не тягне за собою судимість	Притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності тягне за собою судимість
Якщо неповнолітнього було притягнуто до адміністративної відповідальності, то він вважається таким, що не був підданим адміністративному стягненню протягом року з дня закінчення виконання стягнення незалежно від того, який проступок було ним скоєно	Якщо неповнолітнього було притягнуто до кримінальної відповідальності, то строк погашення його судимості залежить від ступеня тяжкості вчиненого ним злочину
При притягненні неповнолітніх до адміністративної відповідальності не є можливим звільнення від відбування адміністративного стягнення у зв'язку з випробуванням	При притягненні неповнолітніх до кримінальної відповідальності можливим є звільнення від відбування кримінального покарання у зв'язку з випробуванням
При накладенні адміністративного стягнення на неповнолітнього законодавство не покладає на суд обов'язку стосовно врахування умов його життя та виховання, впливу дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього	При призначенні покарання неповнолітньому має бути враховано умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього

**Примусові заходи виховного характеру та заходи впливу,
що застосовуються до неповнолітніх**

Примусові заходи виховного характеру	Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх
Можуть застосовуватися виключно судом	Можуть застосовуватися рядом органів адміністративної юрисдикції
При застосуванні заходів можливим є призначення вихователя	При застосуванні заходів можливість призначення вихователя законом не передбачена
Можуть застосовуватися до осіб віком від 14 до 18 років, а деякі з них навіть з 11 років (наприклад, направлення неповнолітнього у школу соціальної реабілітації)	Можуть застосовуватися до осіб віком від 16 до 18 років
Можуть застосовуватися як до осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності, так і до осіб, які не досягли цього віку	Можуть застосовуватися тільки до осіб, що досягли віку адміністративної відповідальності
Якщо особа досягла віку кримінальної відповідальності, то заходи застосовуються до неї виключно у зв'язку із звільненням від кримінального покарання	Якщо особа досягла віку адміністративної відповідальності, то заходи можуть бути застосовані до неї не тільки у зв'язку із її звільненням від адміністративного стягнення, а й у випадку скоєння неповнолітніми проступків, за які вони не несуть відповідальність на загальних підставах
Можливим є одночасне застосування кількох заходів	Одночасне застосування кількох заходів не є можливим
Можуть передбачати певне обмеження правоздатності особи	Не можуть передбачати певне обмеження правоздатності особи

Примусові заходи виховного характеру	Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх
Заходи можуть бути спрямовані як на особу, так і на її майновий стан	Заходи спрямовані виключно на особу
Можливість застосування заходів залежить від ступеня тяжкості злочину	Можуть бути застосовані незалежно від ступеня суспільної шкідливості адміністративного проступку
Можуть бути застосовані за умови щирого розкаяння неповнолітнього, який скоїв злочин	Щире розкаяння неповнолітнього, який вчинив адміністративне правопорушення, не є умовою застосування заходів

Правові задачі та ситуації

Перевірте себе

Професія «юрист»

**Вимоги до осіб, які мають намір працювати за юридичним фахом
чи в поліції**

Юридична професія	Вимоги
Суддя	<ul style="list-style-type: none"> • На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший 30 та не старший 65 років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросчесним і володіє державною мовою. • Не може бути призначений суддею громадянин, який: <ul style="list-style-type: none"> • визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним; • має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя; • має незняту чи непогашену судимість. • Не може претендувати на посаду судді особа, до якої згідно із законом застосовується заборона обіймати відповідну посаду. • Не може претендувати на посаду судді також особа, яку було раніше звільнено з посади судді за вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, порушення вимог щодо несумісності, порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна або у зв'язку із набранням законної сили обвинувальним вироком щодо такої особи, крім випадків визнання в судовому порядку протиправним рішення про звільнення з цих підстав або скасування обвинувального вироку суду.

Юридична професія	Вимоги
Суддя	<ul style="list-style-type: none"> • Не може претендувати на посаду судді також особа, яку було раніше звільнено з посади судді за результатами кваліфікаційного оцінювання
Суддя Конституційного Суду України (КСУ)	<ul style="list-style-type: none"> • Суддею КСУ може бути громадянин України, який на день призначення досяг 40 років, має вищу юридичну освіту, стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом не менше десяти років, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом останніх 20 років. • Судді КСУ не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої
Прокурор місцевої прокуратури	<ul style="list-style-type: none"> • Прокурором місцевої прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше двох років та володіє державною мовою. • Не може бути призначена на посаду прокурора особа, яка: <ul style="list-style-type: none"> • визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною; • має захворювання, що перешкоджає виконанню обов'язків прокурора; • має незняту чи непогашену судимість або на яку накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення
Адвокат	<ul style="list-style-type: none"> • Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. • Не може бути адвокатом особа, яка: <ul style="list-style-type: none"> • має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого,

Юридична професія	Вимоги
Адвокат	<p>особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у вигляді позбавлення волі;</p> <ul style="list-style-type: none"> • визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною; • позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, — протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю; • звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, — протягом трьох років з дня такого звільнення. • Адвокат не може перебувати на військовій або альтернативній (невійськовій) службі, а також займатися нотаріальною та судово-експертною діяльністю
Нотаріус	<ul style="list-style-type: none"> • Нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше ніж шість років, із них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менше ніж три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена в дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду. • Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності
Поліцейський	<ul style="list-style-type: none"> • На службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших

Юридична професія	Вимоги
Поліцейський	<p>переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вимоги щодо рівня фізичної підготовки для поліцейських та кандидатів, які вступають на службу в поліції, затверджує Міністерство внутрішніх справ України. • Незалежно від професійних та особистих якостей, рівня фізичної підготовки та стану здоров'я на службу в поліції не можуть бути прийняті особи які: <ul style="list-style-type: none"> • відмовляються від взяття на себе зобов'язань дотримуватися обмежень та/або від складання Присяги поліцейського, визначених законом; • особи, які звільнені або мали бути звільнені з посад на підставі Закону України «Про очищення влади»

Види адвокатської діяльності

- Надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави.
- Складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру.
- Захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чивиховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення.
- Надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні.
- Представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні.
- Представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного таконституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами.

Види адвокатської діяльності

- Представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.
- Надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань

Види нотаріальної діяльності

- Посвідчення правочинів.
- Вжиття заходів до охорони спадкового майна.
- Видання свідоцтва про право на спадщину.
- Видання свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя.
- Видання свідоцтва про придбання жилих будинків із прилюдних торгів.
- Видання дублікатів документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори.
- Накладання заборони відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна.
- Засвідчення вірності копій документів і виписок із них.
- Засвідчення справжності підпису на документах.
- Засвідчення правильності перекладу документів з однієї мови на іншу.
- Посвідчення факту, що громадянин є живим.
- Посвідчення факту перебування громадянина в певному місці.
- Посвідчення тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці.
- Посвідчення часу пред'явлення документів.
- Передавання заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам.
- Прийняття у депозит грошових сум та цінних паперів.
- Вчинення виконавчих написів.
- Вчинення протестів векселів.
- Пред'явлення чеків до платежу і посвідчення несплати чеків.
- Вчинення морських протестів.
- Прийняття на зберігання документів

Діяльність адвоката і прокурора

Адвокат	Прокурор
Адвокат здійснює незалежну професійну діяльність	Прокурори перебувають в адміністративному підпорядкуванні, здійснюють професійну діяльність як працівники правоохоронного органу
Адвокатською діяльністю в Україні можуть займатися також іноземці, якщо вони внесені до Єдиного державного реєстру адвокатів	Прокурорами можуть бути тільки громадяни України
Законодавство не містить заборон, які б могли заборонити адвокату брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках	Прокурор не може належати до політичної партії, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках
Адвокат здійснює захист обвинуваченого	Прокурор підтримує публічне обвинувачення
Особа, яка бажає займатися адвокатською діяльністю, після складання кваліфікаційного іспиту, має пройти стажування	Кандидат на посаду прокурора після складання кваліфікаційного іспиту має пройти спеціальну підготовку в Національній академії прокуратури України
Адвокати не мають проходити перевірку доброчесності	Прокурори щорічно мають проходити таємну перевірку доброчесності
Адвокати, які мають стаж адвокатської діяльності не менше семи і десяти років, можуть претендувати на зайняття посад суддів відповідно апеляційних судів і Верховного Суду	Прокурори, які мають стаж прокурорської діяльності не менше семи і десяти років, не можуть претендувати на зайняття посад суддів апеляційних судів і Верховного Суду
Особам, які бажають займатися адвокатською діяльністю, не потрібно проходити конкурсний відбір; кількість осіб, яким може бути видано свідоцтво на право зайняття адвокатською діяльністю, не обмежується	Добір кандидатів на посади прокурорів здійснюється на конкурсних засадах, кількість прокурорських посад визначається нормативно-правовими актами

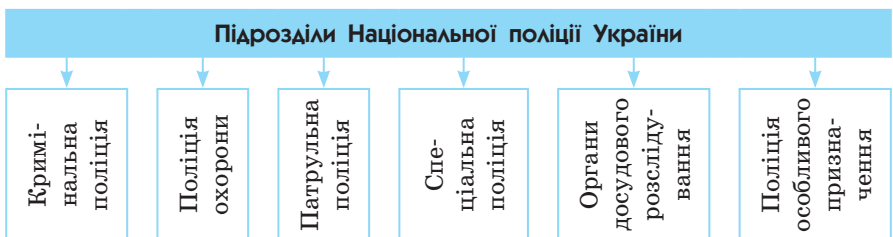
Діяльність адвоката і нотаріуса

Адвокат	Нотаріус
Здійснює незалежну професійну діяльність	Здійснює незалежну професійну діяльність тільки в тому випадку, якщо є приватним нотаріусом
Здійснює захист, представництво та надає інші види правової допомоги клієнту	Посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності
Адвокатською діяльністю в Україні можуть займатися як громадяни України, так і іноземні громадяни, якщо вони включені до Єдиного державного реєстру адвокатів	Нотаріусом може бути тільки громадянин України
Для зайняття адвокатською діяльністю стаж роботи у сфері права має становити не менше двох років, при цьому не обов'язково половина цього стажу має становити робота помічником адвоката	Для зайняття нотаріальною діяльністю стаж роботи у сфері права повинен становити не менше шести років, із яких половину стажу має становити робота помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори
Адвокат не вправі надавати послуги, які становлять предмет нотаріальної діяльності	Нотаріус має право надавати деякі види юридичних послуг, які становлять предмет адвокатської діяльності, наприклад надавати консультації правового характеру
Адвокат може надавати юридичну допомогу особам, із якими перебуває в родинних стосунках	Нотаріус не вправі вчиняти нотаріальні дії на ім'я і від імені осіб, із якими перебуває в родинних стосунках
Адвокат має право працювати без помічника	Нотаріус зобов'язаний мати помічника
Не мають укладати договори страхування цивільно-правової відповідальності	Мають укладати договори страхування цивільно-правової відповідальності

Адвокат	Нотаріус
Адвокати, які мають стаж адвокатської діяльності не менше семи і десяти років, можуть претендувати на зайняття посад суддів відповідно апеляційних судів та Верховного Суду	Нотаріуси, які мають стаж нотаріальної діяльності не менше семи і десяти років, не можуть претендувати на зайняття посад суддів відповідно апеляційних судів та Верховного Суду

Діяльність судді та прокурора	
Суддя	Прокурор
Чинить правосуддя	Здебільшого підтримує публічне обвинувачення у судових процесах під час розгляду судом кримінальних справ
Є недоторканим, в адміністративному підпорядкуванні не перебуває	Не є недоторканим, перебуває в адміністративному підпорядкуванні і не наділений функціональним імунітетом
Кандидати на посаду судді повинні подавати декларацію родинних зв'язків кандидата	Кандидати на посаду прокурора не повинні подавати декларацію родинних зв'язків кандидата
Суддів на посади призначає Президент України	Прокурорів на посади призначає керівник того органу прокуратури, у який кандидат подавав заяву на заміщення вакантної посади
До суддів може бути застосовано значно ширше коло дисциплінарних стягнень, ніж до прокурорів	До прокурорів може бути застосовано значно вужче коло дисциплінарних стягнень, ніж до суддів

Поліцейські (патрульні, дільничі, офіцери поліції)

Основні обов'язки поліцейського

- Неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського.
- Професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва.
- Поважати і не порушувати прав і свобод людини.
- Надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я.
- Зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку із виконанням службових обов'язків.
- Інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді

Випадки, за настання яких поліцейський вправі застосувати вогнепальну зброю

- Для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю.
- Для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю.
- Для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі.
- Для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення.
- Для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти.
- Для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського

Правові задачі
та ситуації

Перевірте себе

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Причини виникнення держави. Поняття та ознаки держави.....	3
Державний лад. Форми держави.....	9
Поняття та види соціальних норм. Поняття та ознаки права.....	17

**РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ. ПРАВОПОРУШЕННЯ.
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**

Правовідносини	24
Правопорушення	27
Юридична відповідальність	28

РОЗДІЛ 3. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЛЮДИНИ І ДЕРЖАВИ

Конституція України — основний закон держави.....	34
Правова характеристика понять «людина», «особа», «громадянин». Громадянство України	36
Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина.....	41
Органи державної влади та місцевого самоврядування в Україні....	43
Звернення громадян	48

**РОЗДІЛ 4. НЕПОВНОЛІТНІ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ,
СІМЕЙНИХ, ТРУДОВИХ, АДМІНІСТРАТИВНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ ВІДНОСИН**

Цивільна дієздатність і цивільна правоздатність.	
Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх	53
Власність неповнолітніх	55
Захист прав споживачів	56
Сім'я. Шлюб. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей	57
Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.....	60
Неповнолітні як учасники трудових правовідносин.....	65
Працевлаштування неповнолітніх.....	70
Адміністративне правопорушення та адміністративна відповідальність	71
Кримінальне правопорушення та кримінальна відповідальність	77
Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх	83

РОЗДІЛ 5. ЯКЩО ПРАВО — ЦЕ ПРОФЕСІЯ

Професія «юрист»	87
Поліцейські (патрульні, дільничі, офіцери поліції).....	94

СЕРІЯ РЯТІВНИК 2.0

Вирушаючи у плавання океаном знань, згадай про довідники цієї серії. Посібники користуються постійним підвищеним попитом і витримали понад десять видань. Вони розроблені таким чином, щоб можна було повторити вивчене, систематизувати й узагальнити знання з будь-якого предмета шкільного курсу.

- Алгебра і початки аналізу
- Англійська мова
- Біологія
- Всесвітня історія
- Географія
- Геометрія
- Економіка
- Інформатика
- Історія України
- Німецька мова
- **Правознавство**
- Російська мова
- Українська мова
- Фізика
- Французька мова
- Хімія

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА
УСІ КНИГИ ТУТ!
🌐 ranok.com.ua
✉ e-ranok.com.ua
✉ pochta@ranok.com.ua
☎ (057) 727-70-90

9

2.0

РЯТІВНИК